

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД  
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

# **ПЕДАГОГІЧНА ІННОВАТИКА: СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

**№ 1**



Видавничий дім  
«Гельветика»  
2023

**Голова редакційної ради:**

**Палінчак Микола Михайлович**, доктор політичних наук, професор, голова Закарпатського відділення Центру українсько-європейського наукового співробітництва.

**Головний редактор:**

**Стеблюк Світлана Василівна**, доктор педагогічних наук, доцент кафедри фізичної терапії, реабілітації, спеціальної та інклюзивної освіти, ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

**Редакційна колегія:**

**Бондарчук Наталія Яківна**, кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент, доцент кафедри фізичного виховання, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

**Ганссен Наталя**, кандидат наук, професор з питань освіти для осіб з особливими потребами, Університет Норд, Бодо, Норвегія;

**Гузак Олександра Юріївна**, кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри фізичної терапії, реабілітації, спеціальної та інклюзивної освіти, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

**Маріонда Іван Іванович**, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри фізичного виховання, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

**Сивохоп Едуард Миколайович**, кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету здоров'я та фізичного виховання, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

**Стойка Олеся Ярославівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

**Утьосова Олена Іванівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичної терапії, реабілітації, спеціальної та інклюзивної освіти, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

**Хома Ольга Михайлівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти, Мукачівський державний університет;

**Хома Тетяна Василівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичного виховання, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

**Чекан Оксана Іванівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та спеціальної освіти, Мукачівський державний університет.

Науковий журнал «Педагогічна інноватика: сучасність та перспективи» заснований ДВНЗ «Ужгородський національний університет» у 2023 році. Періодичність: 4 рази на рік.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet Вченою радою Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет», протокол № 11 від 16 листопада 2023 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія KB № 25242-15182P від 23.09.2022

Офіційний сайт видання: <http://journals.uzhnu.uz.ua/index.php/ped>

---

## ЗМІСТ

|   |    |
|---|----|
| <b>Глебова А. А.</b><br>ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ<br>В ПРАКТИЦІ РОБОТИ АСИСТЕНТА ВЧИТЕЛЯ.....   | 5  |
| <b>Мегеш Н. О.</b><br>ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ<br>У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ:<br>ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....  | 10 |
| <b>Палінчак М. М., Стебляк Д. М., Стойка О. Я.</b><br>ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДНОСИН<br>ШКОЛИ ТА ЦЕРКВИ У США.....   | 14 |
| <b>Стеблюк С. В.</b><br>ПІДГОТОВКА МАГІСТРІВ З ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ, ЕРГОТЕРАПІЇ<br>НА ЗАСАДАХ СТУДЕНТОЦЕНТРИЗМУ.....   | 18 |
| <b>Фіземі О. Й.</b><br>ТЕНДЕНЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ<br>В ЗАКАРПАТТІ ХІХ СТОЛІТТЯ.....   | 23 |
| <b>Хома О. М.</b><br>РОБОТА З ДИТЯЧОЮ КНИГОЮ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ<br>У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....   | 29 |
| <b>Хома Т. В., Буга Д.</b><br>ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННСВОГО СЕРЕДОВИЩА<br>ЯК ОДНА З ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ<br>УСНОГО УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ..... | 34 |

## CONTENTS

|   |    |
|---|----|
| <b>Hlebova A. A.</b><br>PERSONALLY ORIENTED LEARNING TECHNOLOGY<br>IN THE PRACTICE OF TEACHER'S ASSISTANT WORK.....   | 5  |
| <b>Mehesh N. O.</b><br>FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN FUTURE SPECIALISTS<br>OF APPLIED LINGUISTICS: KEY RESEARCH CONCEPTS.....  | 10 |
| <b>Palinchak M. M., Steblak D. M., Stoika O. Ya.</b><br>POLITICAL AND LEGAL ASPECTS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN<br>THE SCHOOL AND THE CHURCH IN THE USA.....  | 14 |
| <b>Stebliuk S. V.</b><br>TRAINING OF MASTERS OF PHYSICAL THERAPY, ERGOTHERAPY<br>ON THE BASIS OF STUDENT-CENTRICISM.....  | 18 |
| <b>Fizeshi O. Y.</b><br>TENDENCIES OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL THOUGHT IN<br>TRANSCARPATTIA IN THE XIX-th CENTURY.....  | 23 |
| <b>Khoma O. M.</b><br>WORKING WITH CHILDREN'S BOOKS DURING READING LESSONS<br>IN PRIMARY SCHOOL.....  | 29 |
| <b>Khoma T. V., Buta D.</b><br>INSURANCE OF A PROFESSIONAL SPEECH ENVIRONMENT AS ONE<br>OF THE PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF A CULTURE<br>OF ORAL UKRAINIAN SPEECH OF THE FUTURE SPECIAL EDUCATION SPECIALISTS..... | 34 |

**Глебова Андріана Андріївна,**  
*асистент учителя*  
*Мукачівська загальноосвітня школа I–III ступенів № 13*  
*Мукачівської міської ради Закарпатської області*

## **ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ В ПРАКТИЦІ РОБОТИ АСИСТЕНТА ВЧИТЕЛЯ**

### **PERSONALLY ORIENTED LEARNING TECHNOLOGY IN THE PRACTICE OF TEACHER'S ASSISTANT WORK**

У статті розкрито методи особистісно орієнтованої технології навчання та їх застосування у практиці роботи вчителя, асистента вчителя початкової школи. У центрі особистісно орієнтованої технології є дитина, її здібності, інтереси, застосування методів, прийомів, що мотивують її до навчання і забезпечать формування ключових та предметних компетентностей. Для навчання, виховання та розвитку дитини з особливими освітніми потребами треба забезпечити комфортні психолого-педагогічні умови, над чим повинна працювати команда супроводу. З'ясовано принципи особистісно орієнтованого навчання, серед яких: принцип неповторності кожної дитини; принцип визнання відсутності нездібних дітей; принцип урахування нерівності розумових здібностей дітей; принцип індивідуалізації навчально-виховного процесу; принцип урахування індивідуальних особливостей учнів; принцип отримання позитивних відчуттів від навчання та ін. Наведено приклади застосування методів особистісно орієнтованої технології у навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями у початковій школі: ігрових (охоплюють різні сфери розвитку дитини з ІП: пізнавальну, естетичну, етичну й дають можливість для самовираження, рефлексії); тренувальних вправ (спрямовані на розвиток довільної уваги, дрібної моторики); метод наслідування (сприяє формуванню в учня з ІП пізнавальних умінь, інтересів); моделювання (моделювання ситуації поведінки на вулиці, у друзів, у школі). Відзначено, що у разі застосування леґо-конструктора реалізуються принципи природовідповідності (враховується вік дитини); систематичності, повторюваності та наочності навчання; співробітництва.

Акцентовано увагу на тому, що тільки у спільній діяльності у процесі реалізації принципів дитиноцентризму, педагогіки партнерства можна досягти успіхів. За особистісно орієнтованої технології навчання учень є суб'єктом освіти (у супроводі асистента вчителя); учитель виконує консультативну навчальну роль, асистент учителя й команда супроводу – спрямовують діяльність дитини з ІП на особистісний її розвиток.

**Ключові слова:** дитина з інтелектуальними порушеннями, особистісно орієнтована технологія навчання, інклюзивне навчання, педагогіка партнерства, методи навчання.

The article describes the methods of personally oriented learning technology and their application in the work practice of a teacher, assistant teacher of an elementary school. At the center of the personally oriented technology is the child, his abilities, interests, application of methods, teaching techniques that motivate him to study and ensure the formation of key and subject competencies. For the education, upbringing and development of a child with educational needs, it is necessary to provide comfortable psychological and pedagogical conditions, which should be the main focus of the support team. The principles of personally oriented education have been clarified, including: the principle of uniqueness of each child; the principle of recognizing the "absence" of disabled children; the principle of taking into account the inequality of mental abilities of children; the principle of individualization of the educational process; the principle of taking into account the individual characteristics of students; the principle of obtaining positive feelings from learning etc.

Examples of the use of methods of personally-oriented technology in the education of children with intellectual disabilities in primary school are provided: games (cover various areas of development of a child with intellectual disabilities: cognitive, aesthetic, ethical and provide an opportunity for self-expression and reflection); training exercises (aimed at the development of voluntary attention, fine motor skills); the imitation method (contributes to the formation of cognitive skills and interests of a student with intellectual disabilities); simulation (simulation of the situation of behavior on the street, with friends, at school). It is noted that when using a Lego constructor, the principles of conformity to nature are implemented (the age of the child is taken into account); systematicity, repeatability and clarity of training; cooperation.

Attention is focused on the fact that success can be achieved only in joint activities in the process of implementing the principles of child-centeredness and partnership pedagogy. According to the personally oriented learning technology, the student is the subject of education (accompanied by a teacher's assistant); the teacher performs a consultative educational role, the teacher's assistant and the support team direct the activities of the child with intellectual disability to his personal development.

**Key words:** child with intellectual disabilities, personally oriented learning technology, inclusive learning, partnership pedagogy, learning methods.

**Постановка проблеми.** Реформування закладів загальної середньої освіти дало можливість інтегруватися учням з особливими освітніми потребами в учнівську спільноту. Закон України «Про освіту» передбачає термінологію та підходи до навчання такої категорії дітей. «Заклади освіти створюють умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей. Заклад освіти відповідно до законодавства організовує та/або забезпечує надання особам з особливими освітніми потребами психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, а також допоміжних засобів для навчання» [4].

Інноваційний підхід до освітнього процесу ЗЗСО вимагає застосування нестандартних методів, прийомів, форм, засобів навчання. Науковцями, вчителями-методистами розроблено низку педагогічних технологій навчання, з-поміж яких виокремлюємо особистісно орієнтовану. Вважаємо наш вибір обґрунтованим і доцільним, виходячи зі специфіки навчання дітей з інтелектуальними порушеннями.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дитиноцентризм є провідною ідеєю у навчанні, вихованні та розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями. Учені В. Синьов, Д. Шульженко розкривають психологію інклюзивної освіти учнів зі спектром інтелектуальних та аутистичних порушень. В. Синьов, М. Шеремет, Л. Руденко, Д. Шульженко у статті «Освітньо-психологічна інтеграція школярів із психофізичними порушеннями у сучасних умовах України» представили авторську психолого-педагогічну позицію до проблем, які виникли внаслідок упровадження інклюзивної форми освіти та розглянули питання освітньої інтеграції дітей із психофізичними порушеннями.

С. Миронова у навчальному посібнику «Педагогіка інклюзивної освіти» висвітлює підходи до реалізації інклюзивної освіти як нової соціальної моделі у світі та Україні, що важливо для розробки технологій навчання. А. Колупаєвою проведено низку досліджень щодо навчання дітей з ООП. У публікаціях авторки розкрито їхні психологічні особливості, сучасні підходи до включення дітей в освітній процес, технології навчання. Н. Дятленко, Н. Софій, О. Мартинчук, Ю. Найда у посібнику «Асистент учителя в інклюзивному класі» під заг. ред. М. Войцехівського розкрито специфіку діяльності асистента вчителя.

М. Михайліченко, Я. Рудик подають технології навчання, зокрема й в умовах дистанційного

навчання. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання вивчені дослідниками: А. Гета, В. Заїка, В. Коваленко за заг. ред. Ю. Носенко. Акцентовано увагу на інформаційно-комунікаційних технологіях підтримки інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти, комп'ютерних іграх як засобу навчання дітей з ООП.

Особистісно орієнтовані технології навчання, відповідно методи навчання, досліджуються А. Колупаєвою, С. Литвиною, С. Мироною, Н. Софій та іншими. За словами учених, освітній особистісно орієнтований процес передбачає залучення дитини у загальноосвітнє середовище, забезпечення доступності освітніх програм шляхом диверсифікації різноманітних форм та методів, забезпечення гнучкості курікулуму, адаптації дидактичних технологій та надання додаткових освітніх послуг і підтримки (А. Колупаєва). Дослідниками інклюзивного навчання розкрито особливості диференційованого викладання. О. Боряк вивчено теорію і практику формування мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку. Ю. Шевченко узагальнюється закордонний та вітчизняний досвід у галузі психологічного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями, розкривається поняття «інтелектуальні порушення» у дітей, особливості розвитку мислення, пам'яті, уваги, уяви, емоційно-вольової сфери.

Інноваційні технології навчання дітей з особливими освітніми потребами, з інтелектуальними порушеннями зокрема, знайшли своє відображення у наукових пошуках А. Веремчук та О. Хом'як. Ученими проаналізовано технології індивідуалізації освітнього процесу; технології спільного викладання в інклюзивному класі; технології подолання навчальних і поведінкових труднощів; технології адаптації освітнього середовища. Низка авторів (О. Чеботарьова, Г. Блеч, І. Гладченко, С. Трикоз, І. Сухіна, Н. Ярмола) представила такі технології навчання: ігрові, інформаційно-комунікаційні, інтерактивні, проєктні, арт-терапевтичні, комунікативні, здоров'язбе-режувальні, квестові.

**Постановка завдання.** Метою статті є з'ясування методів особистісно орієнтованої технології навчання та їх застосування у практиці роботи вчителя, асистента вчителя початкової школи.

**Виклад основного матеріалу.** У центрі особистісно орієнтованої технології є дитина, її здібності, інтереси, застосування методів, прийомів навчання, що мотивують її до навчання і забезпечать формування ключових та предметних

компетентностей. Для навчання, виховання та розвитку дитини з освітніми потребами треба забезпечити комфортні психолого-педагогічні умови, над чим повинна працювати команда супроводу. З позиції Г. Дятко: «Саме особистісно орієнтовані технології ставлять сьогодні в центр усієї шкільної освітньої системи особистість дитини, забезпечення комфортних, безконфліктних та безпечних умов її розвитку, реалізації природних потенціалів. Епіцентром освіти стає учень. За словами Джона Дьюї, «дитина – це сонце, навколо якого обертаються усі навчальні засоби. Дитини – початок, центр і кінець усього» [1, с. 396].

О. Пехота формує особистісно орієнтоване навчання як процес психолого-педагогічної допомоги дитині у становленні її суб'єктивності, культурної ідентифікації, соціалізації, життєвому самовизначенні [3].

Серед принципів особистісно орієнтованого навчання виокремлюють: принцип неповторності кожної дитини; принцип визнання відсутності нездібних дітей; принцип урахування нерівності розумових здібностей дітей; принцип індивідуалізації навчально-виховного процесу; принцип урахування індивідуальних особливостей учнів; принцип отримання позитивних відчуттів від навчання; принцип навчання через подолання труднощів; принцип дослідницького підходу до предмета вивчення; принцип обов'язковості самостійної розумової праці учнів у процесі навчання; принцип людяності, чуйності і тактовності стосовно учнів; принцип розуміння оцінювання знань учнів як інструмента виховання; принцип взаємозалежності колективу та особистості у навчанні; принцип залежності особистості учня від особистості вчителя; принцип визнання навчально-виховного процесу як складної системи [2, с. 30].

Вважаємо, що у професійній діяльності вчителя, асистента вчителя у інклюзивному класі вкрай важливо дотриматися зазначених принципів навчання. Окрім того, слід усій Команді супроводу дитини спрямувати свою роботу з орієнтиром на особистість.

Завдання особистісно орієнтованої технології навчання розкриті у статті О. Савченко:

- розвинути індивідуальні пізнавальні здібності кожної дитини;
- максимально виявити, ініціювати, використати, «окультурити» індивідуальний досвід дитини;
- допомогти особистості пізнати себе, самовизначитись та самореалізуватись, а не формувати попередньо задані якості;

– сформувати в особистості культуру життєдіяльності, яка дає можливість продуктивно будувати своє повсякденне життя, правильно визначити лінії життя [5, с. 15].

Над проблемою особистісного розвитку дитини з інтелектуальними порушеннями працюють учні, вчителі початкової школи, асистенти вчителя, психологи, батьки.

Для добірки методів особистісно орієнтованої технології навчання нами з'ясовано умови індивідуально-особистісного розвитку учнів. За К. Боднар, у рамках програми (тематичного планування) учитель повинен мати дидактичний матеріал, який варіює вид і форму подачі навчального матеріалу, а учень має свободу вибору завдання (те саме завдання повинно забезпечити можливість його виконання через образ, слово, схему, моделювання і под.); виявлення ставлення учня до учіння, аналіз використаних учнем різноманітних способів опрацювання навчального матеріалу (вибір найраціональніших з них, зіставлення своїх і чужих способів, їх аналіз, обговорення, аргументація, застосування тощо); спрямованість учителя на навчальні можливості кожного учня; складання індивідуальної карти особистісного (пізнавального) розвитку дитини, індивідуальної корекційної програми навчання з опорою передовсім на успіх у досягненні позитивних навчальних результатів; побудова уроку, спрямованого на створення умов самореалізації, самостійності кожного учня; розкриття і максимальне використання суб'єктивного досвіду дитини; стимулювання учнів до використання різноманітних способів виконання завдань з правом на помилку; на застосування активних форм спілкування [6].

У процесі професійної діяльності нами застосовуються такі методи особистісно орієнтованої технології навчання.

Ігровий. Робота з леґо-конструктором. Початкова школа забезпечена леґо-конструкторами, тому це доступний пізнавального та розвивального характеру засіб навчання. Його застосування, на наш погляд, у класах з інклюзивним навчанням найбільш ефективним є тоді, коли учні працюють у групах. Він дає можливість індивідуалізувати роботу з дітьми й на початковому етапі вправ виконуються разом з асистентом. Для школярів з інтелектуальними порушеннями пропонувалися такі завдання:

- 3 цеглинок леґо-конструктора змодельовати букву (у букварний період навчання грамоти, 1 клас. До прикладу, моделювання М, Н, П, Е, Т).



– Побудувати хатинку, де житимуть цифри. Вставити в цю хатинку цифри – 1, 4, 7.

– Знайти зайві деталі у дитячому потязі. Учневі пропонується іграшка-потяг, що містить зайві елементи.

– Скласти трикутник синього кольору, порахувати кількість цеглинок у ньому.

Відзначимо, що у разі застосування леґо-конструктора реалізуються принципи природовідповідності (враховується вік дитини); систематичності, повторюваності та наочності навчання; співробітництва; особистісно орієнтованого підходу, адже педагог опирається на досвід дитини та її емоційний стан.

Як показує дослідження, учні із захопленням працюють із цим засобом навчання, однак їм складно дібрати форму будинку та кольорову гаму (фундамент, дах різних кольорів).

Асистенту вчителя слід застосовувати конструювання за умови, що передбачає відсутність зразка, а тільки задаються параметри, яким споруда повинна відповідати (будиночок для песика повинен бути маленьким, а для коника – великим). Наприклад, за аналогією на основі предметного малюнка пропонується скласти будинок для кішки, доріжку через сад, міст через річку та ін. При цьому акцентуємо увагу на розвиток здоров'язберігаючої компетентності: як рухатись дорогою, переходити міст через річку та ін. Наступні завдання стосуються мистецької освітньої галузі, якого кольору дерево влітку? восени? Якого кольору небо? сонечко? (вибрати цеглинку відповідного кольору).

Гра «Малювання пальчиками». Метою її є розвиток кисті руки й формування логічного мислення. Учень малює пальчиками у спеціальних розмальовках. Як показує спостереження, школяреві подобається робити відбиток своєї долоні. Потім ускладнити завдання: дібрати колір фломастера й замалювати долоню.

Інтелектуальні ігри. Вони спрямовані на розвиток пам'яті, уваги, спостережливості у дітей з ІІІ. Завдання:

1. Учневі пропонуються два намальовані відрізки, необхідно визначити, який з них більший. Користуючись лінійкою, дитина обґрунтовує свій вибір.

2. Школяреві даються предметні малюнки, в один рядок він добирає ті, що відповідають на питання хто?, решта – на питання що? Ідентичне завдання застосовується з предмета «Я досліджую світ» з теми «Жива й нежива природа».

3. На уроці «Читання» після проведеної роботи над оповіданням учитель пропонує класу зіграти

діалог між двома персонажами. Учень з ІІІ може включитися в цю розмову.

4. Учитель формулює питання разом з асистентом учителя, на які можна відповісти «Так» і «Ні». Учень отримує картку з плюсом та мінусом.

Розвиток здатності до узагальнення здійснюється через гру «Четвертий зайвий». Асистент учителя пропонує дитині малюнок із зображенням 4–5 предметів, один з яких не має спільної суттєвої ознаки, характерної для решти. Необхідно визначити зайвий предмет та обґрунтувати свій вибір.

Гра «Навпаки» сприяє розвитку уваги, пам'яті, мислення. Асистент учителя називає слово, дитина має назвати протилежне значення до нього: день – ніч; малий – великий; білий – чорний; літо – зима; короткий – довгий; високий – низький; гарячий – холодний; здоровий – хворий; темний – світлий; сумно – весело. Якщо були труднощі, то пропонувалися слова для довідок.

Методи особистісно орієнтованої технології, ігрові зокрема, охоплюють різні сфери розвитку дитини з ІІІ: пізнавальну, естетичну, етичну й дають можливість для самовираження, рефлексії.

Тренувальні вправи. «Графічний диктант». Він спрямований на розвиток довільної уваги, дрібної моторики. Алгоритм проведення: дитині пропонувався вірш:

На подвір'ї є хазяїн –

Добре знає він усіх.

Дім завжди охороняє –

Розважатись він не звик!

Відгадайте, хто це? (Пес)

Завдання: намалювати тварину, дати їй кличку.

Асистент вчителя пошепки акцентує увагу на поведженні з тваринами вдома, на вулиці.

Метод наслідування. Він спрямований на формування в учня з ІІІ пізнавальних умінь, інтересів. У цьому процесі велике значення набуває спільна робота вчителя й асистента вчителя. Ними обговорюються підходи до пояснення теми з будь-якого предмета.

Зазначимо, що цей метод є ефективним у 2 класі на уроках української мови та читання, математики та інших. На уроці української мови учень повторює за вчителем, асистентом слова, уводить їх у речення, складає за аналогією. На уроці читання асистент вчителя використовує пошепкове читання.

Метод моделювання. Він має місце на будь-якому уроці у початковій школі: моделювання ситуації поведінки на вулиці, у друзів, у школі. Учні вчать запитувати один в одного, будувати діалоги. Адже метою особистісно орієнтованого



навчання є процес психолого-педагогічної допомоги дитині у становленні її суб'єктивності, культурної ідентифікації, соціалізації. Рекомендуємо об'єднувати дітей у групи, прогнозувати завдання для групи, в якій буде дитина з ПП.

Як показує дослідження, тільки у спільній діяльності у процесі реалізації принципів дитиноцентризму, педагогіки партнерства можна досягти успіхів. Особистісно орієнтована технологія навчання відрізняється від традиційної тим, що учень є суб'єктом освіти (у супроводі

асистента вчителя); учитель виконує консультативну навчальну роль, асистент учителя й команда супроводу – спрямовують діяльність дитини з ПП на особистісний її розвиток.

**Висновки.** Таким чином, нами розкрито застосування методів навчання молодших школярів за особистісно орієнтованою технологією навчання.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у застосуванні методу моделювання на уроках початкової школи з учнями з інтелектуальними порушеннями.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дятко Г. Впровадження особистісно орієнтованого навчання на уроках рідної мови в початковій школі. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2012. С. 395–402.
2. Мазайкіна І.О. Формування готовності майбутніх учителів до застосування особистісно орієнтованих педагогічних технологій навчання іноземних мов у професійній діяльності : дис. ... канд. пед. н. (доктора філософії) за спец. : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, МОН України, Вінниця, 2018. 259 с.
3. Освітні технології : навчально-методичний посібник / за заг. ред. О.М. Пехоти. Київ : А.С.К., 2001. 256 с.
4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
5. Савченко О.Я. Особистісно орієнтовне спілкування. Навчання і виховання учнів 3 класу. Київ : Поч. школа. 2004. С. 12–18.
6. Теорія і практика інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник. / Упорядник Бондар К.М. 2-ге вид., доп. Проєкт «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг», 2019. 170 с.

**Мегеш Наталія Олександрівна,**

*ORCID ID: 0000-0003-3151-8489*

*асистент кафедри прикладної лінгвістики,*

*аспірант кафедри загальної педагогіки*

*та педагогіки вищої школи*

*ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

## **ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ: ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ**

### **FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN FUTURE SPECIALISTS OF APPLIED LINGUISTICS: KEY RESEARCH CONCEPTS**

Стаття присвячена проблемі формування комунікативної компетентності у майбутніх фахівців прикладної лінгвістики. Розкрито сутність таких основних понять дослідження: «комунікативна компетентність», «формування комунікативної компетентності», «прикладна лінгвістика». Зазначено, що формування комунікативної компетентності у майбутніх фахівців прикладної лінгвістики є особливо актуальним, оскільки прикладна лінгвістика використовує сучасні засоби та технології комунікації, та має на меті вдосконалення іншомовної комунікативної компетентності у майбутніх фахівців.

Визначено, що комунікація й комунікативна компетентність є невід'ємними складниками особистого й професійного розвитку сучасних фахівців, у тому числі майбутніх фахівців прикладної лінгвістики, що ефективно впливають на вдосконалення їхніх знань, умінь та навичок впродовж життя. Проаналізовано наукові розробки й публікації, на основі яких виявлено, що нині відсутні наукові дослідження, що містять єдині визначення, пов'язані з поняттями «комунікативна компетентність», «формування комунікативної компетентності», тому ці проблеми потребують подальшого висвітлення.

Виявлено, що більшість науковців визначають поняття «прикладна лінгвістика» як спеціальність, спрямовану на розв'язання практичних завдань насамперед у галузі мовознавства, перекладознавства й комп'ютерних технологій. У ході дослідження встановлено, що в зарубіжному науковому дискурсі прикладна лінгвістика концентрується на проблемах мовної освіти, тоді як у вітчизняній освітній системі – на проблеми комп'ютерної лінгвістики, що потребує подальшого вивчення, в тому числі з метою підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців прикладної лінгвістики на ринку праці.

**Ключові слова:** комунікативна компетентність, формування компетентності, фахівці, прикладна лінгвістика, компетентнісний підхід.

The article is devoted to the problem of formation of communicative competence in future specialists of applied linguistics. The essence of the following key research concepts is covered: communicative competence, formation of communicative competence, applied linguistics. It is pointed out that the formation of communicative competence in future specialists of applied linguistics is particularly relevant, as applied linguistics uses modern communication tools and technologies, and aims to improve foreign language communicative competence in future specialists.

It is stated that communication and communicative competence are integral components of the personal and professional development of modern specialists, including future specialists in applied linguistics, which effectively influence the improvement of their knowledge, skills and abilities throughout life.

Scientific studies and publications are analysed, based on which it is found that currently there is no scientific research containing single definitions related to the concepts of “communicative competence” and “formation of communicative competence”, thus these issues require further coverage.

It is found that the majority of scientists define the concept of “applied linguistics” as a specialty aimed at solving practical problems mainly in the field of linguistics, translation studies and computer technologies. In the course of research, it is established that in the foreign scientific discourse the applied linguistics concentrates on the problems of language education, while in the domestic educational system – on the problems of computer linguistics, which requires further research, including for the purpose of increasing the competitiveness of future specialists in applied linguistics in the labour market.

**Key words:** communicative competence, competence formation, specialists, applied linguistics, competence approach.

**Постановка проблеми.** На нашу думку, дослідження проблеми формування комунікативної компетентності у майбутніх фахівців прикладної лінгвістики є особливо актуальним, оскільки «прикладна лінгвістика як міждисциплінарна наука, що використовує сучасні засоби та технології комунікації, має на меті вдосконалення іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців» [7, с. 37].

Зауважимо, що комунікація й комунікативна компетентність є невід'ємними складниками особистого й професійного розвитку сучасних фахівців, у тому числі майбутніх фахівців прикладної лінгвістики, що ефективно впливають на вдосконалення їхніх знань, умінь та навичок впродовж життя.

Так, у Законі України «Про освіту» зазначено, що держава створює умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних з реалізацією особою своїх прав і обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина [11].

#### **Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

Аналіз наукових джерел засвідчив, що проблемі формування комунікативної компетентності у майбутніх фахівців приділяється значна увага. Так, нами встановлено, що засади формування комунікативної компетентності у майбутніх фахівців, у тому числі і фахівців прикладної лінгвістики, досліджували Я. Андрейко, Д. Білай, Л. Гавриляк, І. Гайдай, Н. Глушаниця, І. Гуменна, Н. Зуєнко, С. Кипиченко, І. Ковальчук, О. Корніяк, І. Кухта, М. Леврінц, Л. Лозинська, Н. Маковецька, Н. Мартиненко, А. Молчанова, А. Монашненко, Л. Нагірний, Н. Науменко, О. Павленко, Л. Руденко, І. Свириденко, І. Ставицька, Н. Стеценко, І. Чеботарьова, Н. Шварп та інші.

Зокрема, на думку авторів, «більшість дослідників визначають комунікативну компетентність через сукупність знань, умінь і навичок, а також розглядають її як здатність особистості здійснювати спілкування як складну багатокomпонентну мовленнєву діяльність, на характер якої впливають різноманітні чинники» [4, с. 5].

**Постановка завдання.** Зважаючи на вищезазначене, метою статті є здійснення аналізу й дослідження основних понять у сфері формування комунікативної компетентності у майбутніх фахівців прикладної лінгвістики.

При цьому, незважаючи на значну кількість досліджень у галузі формування комунікативної компетентності у майбутніх фахівців, у наявних

наукових джерелах висвітлюються окремі характеристики основних понять дослідження. Тому ця проблема потребує подальшого вивчення та всебічного аналізу як у вітчизняному, так і зарубіжному науковому дискурсі.

**Виклад основного матеріалу.** На думку науковців, комунікативна компетентність є однією з найбільш важливих якостей компетентного фахівця, що залучає здатність ефективно виконувати обов'язки у складній системі міжособистісних стосунків [4, с. 4]. Звернемо увагу, що це набуває особливого значення для розвитку іншомовної комунікативної компетентності у майбутніх фахівців прикладної лінгвістики, особливо у сучасних умовах глобалізації, безпрецедентного розвитку інформаційного простору та інформаційно-комунікаційних технологій, безперервної модернізації освітніх процесів, розширення й відкритості міжнародного освітнього простору.

Отже, перед майбутніми фахівцями постають нові проблеми й виклики, вирішенню яких сприяє компетентнісний підхід, головним призначенням якого є формування майбутнього фахівця. Як стверджує автор, «компетентнісний підхід в освіті ширший, ніж підхід з позицій предметних знань, умінь, навичок, і містить у собі широкі гуманістичні, морально-етичні, культурні, естетичні, мотиваційні та інші компоненти, націлені на творчість, дію, ініціативу, виконання, результат» [3, с. 99].

На основі досліджених матеріалів нами виявлено, що в наукових колах існують розбіжності щодо визначення поняття «комунікативна компетенція». Отже, на сьогодні відсутнє єдине визначення цього терміна. Аналізуючи поняття «комунікативна компетенція», О. Павленко зазначає, що «спочатку термін позначав здатність, необхідну для виконання певної, переважно мовної діяльності рідною мовою» [10, с. 24]. На думку Л. Гавриляк, «термін «комунікативна компетентність» не є новим у педагогічній літературі, однак однозначна трактовка цього поняття на сьогодні відсутня. Найчастіше комунікативну компетентність розглядають як здатність встановлювати та підтримувати необхідні контакти з людьми. До складу комунікативної компетентності включають певну сукупність знань, умінь та навичок, що забезпечують ефективне здійснення комунікативного процесу» [2, с. 71].

На додачу до вищезгаданого дослідниця І. Чеботарьова вважає, що «більшість авторів серед ключових компетентностей виділяють саме комунікативну» [13, с. 207].

Зазначимо, що науковці дискутують щодо складу, структури й особливості формування комунікативної компетенції. На думку Л. Нагірного, комунікативна компетенція складається з лінгвістичної, соціолінгвістичної й прагматичної компетенцій. Щодо її структури, автор виокремлює такі складники, як:

- вербально-комунікативна компетенція;
- лінгвістична компетенція;
- вербально-когнітивна компетенція;
- метакомунікативна компетенція [9, с. 104–105].

Дослідниця І. Свириденко виокремлює чотири компоненти-компетенції іншомовної комунікативної компетентності, а саме: граматичну компетенцію, соціолінгвістичну компетенцію, дискурсивну компетенцію, стратегічну компетенцію [12, с. 310].

Отже, нині відсутні наукові дослідження, що містять єдині визначення, пов'язані з поняттями «комунікативна компетентність», «формування комунікативної компетентності», тому ці проблеми потребують подальшого висвітлення.

Розглянемо термін «прикладна лінгвістика». У ході дослідження виявлено, що більшість науковців визначають це поняття як спеціальність, спрямовану на розв'язання практичних завдань насамперед у галузі мовознавства, перекладознавства й комп'ютерних технологій. Підкреслимо, що особлива увага приділяється розвитку іншомовної компетенції, в процесі якого у майбутніх фахівців прикладної лінгвістики формуються навички та вміння критичного й аналітичного мислення, а також розвивається фахова комунікативна компетенція в міжкультурному середовищі.

Так, Т. Брига визначає це поняття таким чином: «Прикладна лінгвістика – навчальна та наукова спеціальність, що спрямована на розв'язання практичних завдань різних галузей науки й техніки, повсякденного життя людини та суспільства на підставі теоретичного доробку досліджень мови й мовлення» [1, с. 20].

На думку В. Корнієнко, прикладна лінгвістика – «це галузь лінгвістики, орієнтована на практичне застосування здобутків теорії мови в різних сферах людської діяльності, пов'язаних із використанням мови. Прикладна лінгвістика оперує новітніми засобами обробки інформації (комп'ютерами), суто лінгвістичними і математичними методами дослідження» [5].

Слід додати, що у системі вітчизняної освіти спеціалізація 035.10 «Прикладна лінгвістика» є складовою частиною спеціальності 035 «Філологія», яка належить до галузі 03 «Гуманітарні науки» [8, с. 51].

На думку М. Леврінц: «В українській системі вищої освіти галузь прикладної лінгвістики оминає увагою проблеми опанування мови, насамперед орієнтуючись на комп'ютерну лінгвістику як основу спеціалізації, за якою ведеться підготовка прикладних лінгвістів. Подібна практика не відповідає загальносвітовим тенденціям філологічної освіти та вимагає виваженого перегляду спеціалізацій прикладної лінгвістики, зокрема, у розрізі іншомовної освіти». Досліджуючи зарубіжний та вітчизняний досвід професійної підготовки майбутніх фахівців прикладної лінгвістики, М. Леврінц виявила, що «в зарубіжному науковому дискурсі прикладна лінгвістика зосереджується на студіюванні проблем мовної освіти, навчання та викладання мов, передусім другої або іноземної, тоді як в Україні – переважно на проблеми комп'ютерної лінгвістики, що й визначає зорієнтованість змісту підготовки відповідних фахівців» [6, с. 8]. З метою подальшого розвитку галузі прикладної лінгвістики автор пропонує об'єднати сферу наукових інтересів і професійної освіти майбутніх фахівців та забезпечити кореляцію між вітчизняною та зарубіжною системами вищої освіти [6, с. 8].

На нашу думку, ця проблема не досить висвітлена в науковому дискурсі, тому потребує подальшого вивчення, в тому числі з метою підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців прикладної лінгвістики на ринку праці.

**Висновки.** Таким чином, нами визначено поняття «комунікативна компетентність», «формування комунікативної компетентності», «прикладна лінгвістика». Зазначено, що сьогодні немає єдиного підходу для визначення поняття «комунікативна компетентність», «формування комунікативної компетентності», причому більшість авторів з-поміж основних компетентностей підкреслюють важливість саме комунікативної компетентності.

Нарешті, на основі проведеного аналізу наукових джерел виявлено, що сьогодні бракує досліджень, пов'язаних з комунікативною компетентністю й формуванням комунікативної компетентності у майбутніх фахівців, у тому числі в галузі прикладної лінгвістики, що потребує подальшого висвітлення.

Шляхи вирішення проблеми вбачаємо у подальшому аналізі та дослідженні вказаних понять, залучаючи досвід і розробки як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, у тому числі з метою підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців прикладної лінгвістики на ринку праці.

**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Брига Т. Розвиток прикладної лінгвістики як навчальної дисципліни. *Наукові записки*. Випуск 11. Частина 4. Видавництво РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2017. С. 20–23.
2. Гавриляк Л. Комунікативна компетентність як складник професійної підготовки сучасного фахівця. *ЛОГОС. Мистецтво наукової думки*. 2019 № 3. С. 70–73.
3. Завалевський Ю.І. Методологічні засади формування конкурентоспроможності вчителя. *Наукові записки кафедри педагогіки* : збірник наукових праць. Харків : Видавничий центр ХНУ, 2014. Вип. 36. С. 86–101. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/issue/view/123/324>
4. Ковальчук І.С., Суховецька С.В., Колодій-Загільська О.А. Базові наукові підходи формування комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей під час вивчення англійської мови. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2019. 6(18), С. 3–8. URL: <https://rsglobal.pl/index.php/ijitss/article/view/921/903>.
5. Корнієнко В.В. Розвиток прикладної лінгвістики у контексті інтеграції наукових галузей. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2011. Вип. 5. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadsps\\_2011\\_5\\_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadsps_2011_5_10).
6. Леврінц М.І. Прикладна лінгвістика як спеціалізація у підготовці фахівців з іншомовної освіти. *Іноземні мови*. 2021. № 1. С. 3–9. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/im\\_2021\\_1\\_2](http://nbuv.gov.ua/UJRN/im_2021_1_2).
7. Мегеш Н.О. Використання засобів іншомовної комунікації у навчанні філологів прикладної лінгвістики. *Сучасна наука: проблеми та перспективи (частина I)* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 12–13 січня 2022 року. Київ : МЦНІД, 2022. С. 37–38.
8. Мегеш Н.О. Нормативно-законодавчі основи формування професійної компетентності у майбутніх філологів прикладної лінгвістики. *Інноваційна педагогіка. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій*. Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 48, том 2, С. 49–54. URL: [http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/48/part\\_2/9.pdf](http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/48/part_2/9.pdf).
9. Нагірний Л.Я. Особливості формування іншомовної комунікативної компетенції студентів. *Науковий журнал Чернівецького університету: актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики*. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2012. Вип. 4. С. 101–111. URL: [http://www.chnu.edu.ua/res/chnu.edu.ua/period\\_vudannia/web13/pdf/2012\\_1/Liubomyr\\_Nahirnyi.pdf](http://www.chnu.edu.ua/res/chnu.edu.ua/period_vudannia/web13/pdf/2012_1/Liubomyr_Nahirnyi.pdf).
10. Павленко О. Сутність, структура та зміст іншомовної комунікативної компетенції. *Педагогічні науки* : науковий журнал. Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. 2021. Вип. 77. С. 23–27. URL: <http://pednauki.rpnu.edu.ua/article/view/239277/237721>.
11. Про освіту : Закон України від 21.11.2021 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
12. Свириденко І.М. Особливості формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів немовних спеціальностей. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 58. С. 309–311. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf\\_2015\\_58\\_118](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_58_118).
13. Чеботарьова І.О. Комунікативна компетентність: теоретичний аспект. *Наукові записки кафедри педагогіки* : збірник наукових праць. Харків : Видавничий центр ХНУ, 2014. Вип. 36. С. 205–215.



**Палінчак Микола Михайлович,**  
*доктор політичних наук,  
професор кафедри міжнародної політики  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

**Стебляк Діана Михайлівна,**  
*доктор філософії,  
доцент кафедри міжнародної політики  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

**Стойка Олеся Ярославівна,**  
*кандидат педагогічних наук,  
доцент кафедри прикладної лінгвістики  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

## **ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДНОСИН ШКОЛИ ТА ЦЕРКВИ У США**

### **POLITICAL AND LEGAL ASPECTS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE SCHOOL AND THE CHURCH IN THE USA**

Релігійний фактор є вагомим у США. Перша поправка до Конституції США та Чотирнадцята поправка до Конституції США забезпечують та проголошують релігійну свободу у всій країні. Релігійні організації є впливовими інституціями. Одним з найбільш дискусійних питань у сфері державно-церковних відносин у США є регулювання державно-церковних відносин у сфері освіти, а саме в школі. Верховний суд Сполучених Штатів і федеральні суди постійно заявляли, що організована школами молитва під час звичайних шкільних годин і читання Біблії в релігійних цілях є неконституційними. Ці проблеми спричинили безліч судових процесів, зосереджених на відносинах між церквою та державою. Релігійна свобода стала предметом постійних судових суперечок. Серед яких: *Engel v. Vitale*, 370 U.S. 421 (1962), *Lee v. Weisman*, 505 U.S. 577, 599 (1992), *Wallace v. Jaffree*, 472 U.S. 38 (1985), *Elk Grove United School District v. Newdow*, *Epperson v. Arkansas*, *McCullum v. Board of Education*, *Zorach v. Clauson* (1952) та ін.

У статті проаналізовано справи «Енгель проти Віталє», «Шкільний округ міста Абінгтон проти Шемппа» та Лемон про Курцмана».

У статті проаналізовано статистичні дані дослідницького центру Gallup.

Законодавство США чітко розмежовує діяльність держави та церкви і церкви та школи. Церква та школа у США повинні бути відокремлені. Навчання релігії в школі повинно мати виключно світський характер. Вчителі не повинні очолювати чи організовувати молитви чи інші прояви релігійної діяльності на території школи. Водночас учні можуть вільно виражати свої релігійні вподобання, але це не повинно бути під керівництвом чи організовано працівниками школи.

Державно-церковні відносини у сфері шкільної освіти проаналізовані у статті. Досліджено особливості діяльності та відносин держави та церкви під час навчального процесу.

**Ключові слова:** церква, школа, США, релігія, судові справи, державно-церковні відносини.

The religious factor is important in the USA. The First Amendment to the United States Constitution and the Fourteenth Amendment to the United States Constitution guarantee and proclaim religious freedom throughout the country. The religious organizations are influential institutions. One of the most controversial issues in the field of state-church relations in the USA is the regulation of state-church relations in the field of education, namely in schools. The United States Supreme Court and federal courts have consistently held that school-organized prayer during regular school hours and the reading of the Bible for religion purposes are unconstitutional. These issues have given rise to numerous court cases focusing on the relationship between church and state. Religious freedom has become the subject of constant legal disputes.

Among which: *Engel v. Vitale*, 370 U.S. 421 (1962), *Lee v. Weisman*, 505 U.S. 577, 599 (1992), *Wallace v. Jaffree*, 472 U.S. 38 (1985), *Elk Grove United School District v. Newdow*, *Epperson v. Arkansas*, *McCullum v. Board of Education*, *Zorach v. Clauson* (1952), and others.

The cases “*Engel v. Vitale*”, “*Abington City School District v. Schempp*” and “*Lemon v. Kurtzman*” are analyzed in the article.

The statistical data of the Gallup research center is analyzed in the article.

US law clearly demarcates the activities of the state and the church, and the church and the school. Church and school in the US should be separate. Teaching religion at school should be exclusively secular in nature. Teachers should not lead or organize prayers or other religious activities on school grounds. At the same time, students are free to express their religious preferences, but this should not be directed or organized by school staff.

State-church relations in the field of school education are analyzed in the article. Peculiarities of activities and relations between the state and the church during the educational process have been investigated.

**Key words:** church, school, USA, religion, court cases, state-church relations.

**Постановка проблеми.** Протягом усієї історії країни десятки релігій знайшли своє місце у США. З огляду на це модель відокремлення держави і церкви є важливою для країни. Відокремлення держави і церкви гарантується Першою поправкою. «Перша поправка передбачає, що Конгрес не приймає законів, які б поважали встановлення релігії або забороняли її вільне сповідання. Він захищає свободу слова, преси, зібрань і право звертатися до уряду з проханням про відшкодування скарг» [7]. Згодом була прийнята Чотирнадцята поправка, яка передбачала: «Жоден штат не повинен ухвалювати або застосовувати будь-які закони, які обмежують привілеї чи імунітети громадян Сполучених Штатів, ...» [8].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Багато вітчизняних та зарубіжних учених досліджували державно-церковні відносини у США у сфері освіти, а саме школи. Вагомий внесок у дослідження цієї теми внесли дослідницький центр Pew Research та американський інститут суспільної думки Gallup.

**Формулювання цілей статті (постановка завдання).** Мета дослідження – проаналізувати відносини держави та церкви у сфері освіти.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Релігійний чинник завжди був вагомим у США і мав вплив на суспільні, політичні та економічні відносини в країні, не виключенням стала система освіти, а саме школа. Адже значна частина американців є віруючими, станом на 2022 р. – 81%, а релігійні організації та церкви мають вагомий вплив у країні (рис. 1).

Станом на 2020 р., згідно з опитуванням Gallup, 48% американців зазначили, що релігія «дуже важлива» у їхньому житті, 25% – «досить важлива» і 27% – «не дуже важлива» (рис. 2).

З огляду на це відносини держави і церкви регулюються багатьма нормативними документами в різних сферах, не виключенням стала і освітня.

Професор освіти Джилл Генріх зазначає, що два положення Конституції США задають вектори, по яких повинні рухатися релігійні організації у відносинах зі школами, по-перше, це

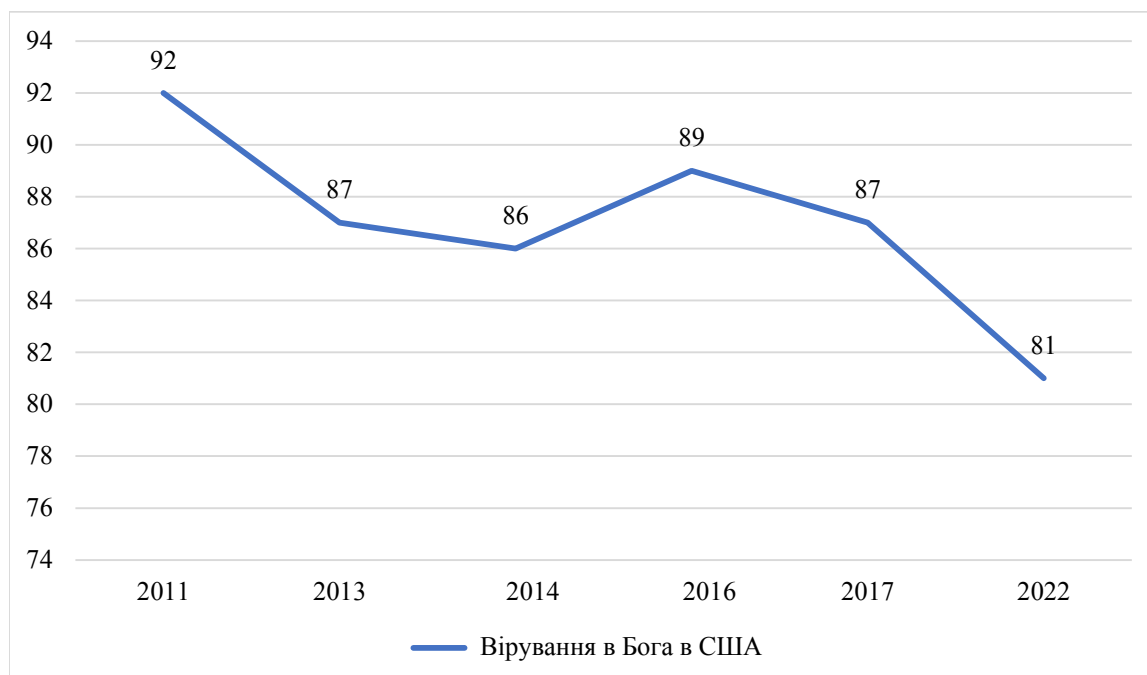


Рис. 1. Опитування Gallup «Чи віруєте Ви в Бога?»

Джерело: [3]



пункт про «прийняття», який забороняє прийняття будь-якої релігії. По-друге, пункт про свободу віросповідання, яка захищає право людини вільно сповідувати релігію [1]. Незважаючи на це, відносини держави та церкви у сфері освіти є суперечливим питанням, адже релігійні організації намагаються мати вагомий вплив на школи у США, виступають за щоденну молитву в школах та ін. І не дивно, що це зумовило безліч судових рішень у сфері відносин церква – школа у США. Серед яких: *Engel v. Vitale*, 370 U.S. 421 (1962), *Lee v. Weisman*, 505 U.S. 577, 599 (1992), *Wallace v. Jaffree*, 472 U.S. 38 (1985), *Elk Grove United School District v. Newdow*, *Epperson v. Arkansas*, *McCullum v. Board of Education*, *Zorach v. Clauson* (1952), та ін. [5, с. 87].

Суди у США чітко зазначили, що державні школи є «рукою держави», і таким чином не можуть перешкоджати релігії чи просувати її. Церква та держава, а отже, і школа повинні існувати окремо і не впливати одна на одну. Одна з найвагоміших справ, яка задала вектор відносин держави і церкви у сфері освіти, стала справа «Лемон проти Курцмана» (1971 р.), яку називають «лакмусовим папірцем», який судді використовують для вимірювання цього балансу. Цей випадок встановлює три критерії, яким повинні відповідати школи: вони не повинні нічого робити, щоб забороняти чи просувати певну релігію, вони

повинні керуватися світськими цілями і повинні оминати надмірну заплутаність [1].

Незважаючи на це, було багато питань та дискусій по цьому, що призвело до десятків судових справ за останні 70 років [1].

Відокремлення держави та церкви лежить в основі американської держави, яка стала місцем, де різні релігійні напрями могли знайти прихисток. З огляду на це ще в 1786 р. у Статуті Вірджинії було зазначено про свободу віросповідання. Автором був Т. Джефферсон, який цим актом надихнув та сформував гарантії релігійної свободи [2].

Згодом було прийнято низку законів та підзаконних актів, які регулювали державно-церковні відносини у сфері освіти.

Навчання в школах донедавна в більшості штатів починалося з молитви, читання біблійних притч залежно від релігії, але здебільшого у протестантській манері. Коли кількість католиків почала зростати, в кожному шкільному окрузі вирішувалось, буде це протестантська чи католицька версія [5, с. 88].

У певних частинах США регулярна молитва практикувалася до 1962 р., поки Верховний суд США не прийняв своє історичне рішення у справі «Енгель проти Вітале», в якій визнав її неконституційною. Суддя Хьюго Блек під час написання висновку Суду процитував пункт Першої поправки: «Це історичний факт, що сама практика складання

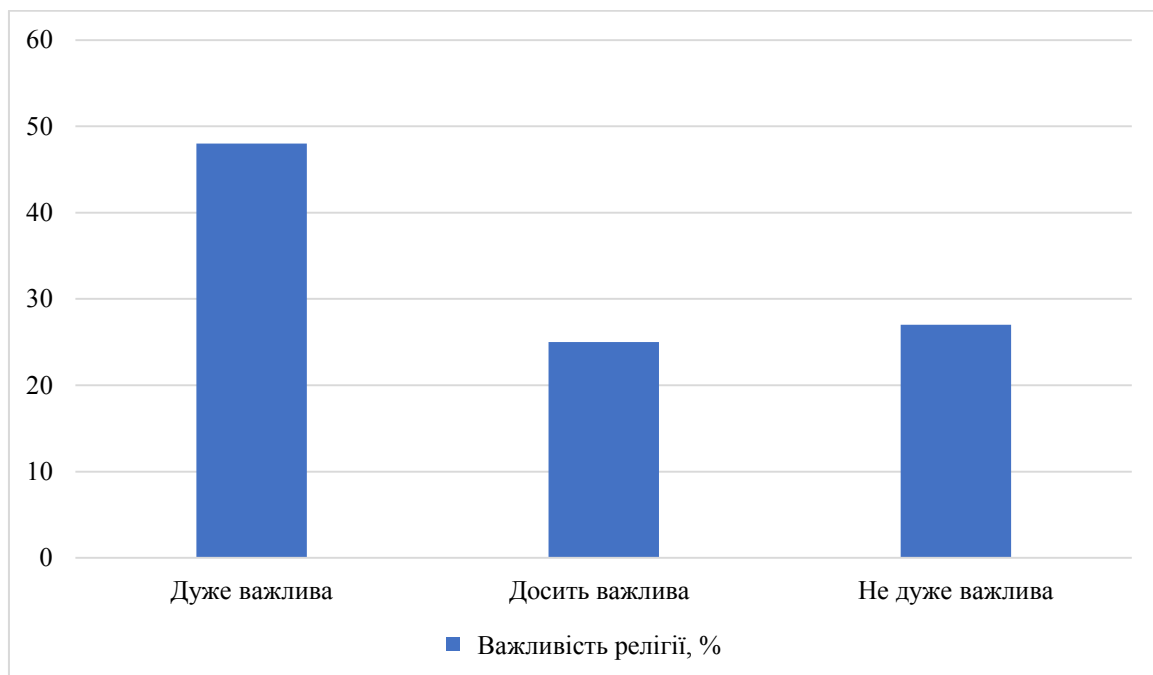


Рис. 2. Опитування Gallup «Важливість релігії для американців»

Джерело: [10]

державних молитов для релігійних служб була однією з причин, що спонукали багатьох наших перших колоністів ... шукати релігійної свободи ... Ні той факт, що молитва може бути конфесійно нейтральною, ані той факт, що її дотримання студентами є добровільним не може служити звільненню її від обмежень Пункту про заснування... Його перша і найбезпосередніша мета ґрунтувалася на вірі в те, що союз уряду та релігії має тенденцію руйнувати уряд та принижувати релігію... Таким чином, пункт про заснування є виразом принципу з боку засновників нашої Конституції, згідно з яким релігія є надто особистим, надто священним, надто святим...» [2].

Іншим вагомим випадком у судовій практиці була справа «Енгель проти Вітале». У справі «Енгель проти Вітале» Рада з питань освіти шкільного округу № 9 у Нью-Гайд-Парку, штат Нью-Йорк, постановила, що на початку кожного класу в присутності вчителя необхідно вимовляти молитву вголос кожен навчальний день. Батьки 10 школярів подали позов проти Департаменту освіти. У своєму рішенні Верховний суд справді визнав вимогу молитви неконституційною. Верховний суд, по суті, перекреслив конституційні лінії, постановивши, що державні школи, як частина «держави», більше не є місцем для сповідання релігії [2; 4].

Іншим вагомим прикладом було рішення у справі «Шкільний округ міста Абінгтон проти Шемпа». У 1963 р. Суд постановив, що читання

релігійних мотивів і читання молитви в державних школах у звичайний шкільний час є неконституційним [9, с. 2].

Результати цих двох справ визнали релігійні активності в державних школах неконституційними. «Ні держава, ні школа, ні вчитель не можуть проводити релігійні служби будь-якого типу в державних школах. Проте Суд стверджував, що вивчення Біблії як частини світської програми навчання її літературних та історичних цінностей не буде неконституційним» [9, с. 2].

**Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.** Дискусія щодо державно-церковних відносин у сфері освіти не припиняється і в XXI ст. У опитуванні дослідницького центру Pew Research Center у представленій вибірці з понад 1800 підлітків (віком від 13 до 17 років) було поставлено питання про те, якою релігійною діяльністю вони займаються або бачать, як займаються інші учні протягом навчального дня. Опитування показало, що близько чотирьох із десяти підлітків, які відвідують державні школи, кажуть, що вони зазвичай («часто» чи «іноді») бачать, як інші учні моляться перед спортивними заходами у школі. Сюди входить близько половини підлітків-школярів, що живуть на півдні, де учні частіше, ніж учні інших регіонів, стають свідками та учасниками різних релігійних проявів у школі [6]. Високий рівень на півдні є тому, що там розміщений Біблійний пояс.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ask the Expert: What does separation of church and state mean in America's public schools? URL: <https://news.cornellcollege.edu/2019/11/ask-expert-separation-church-state-mean-americas-public-schools-report/>.
2. Robert Longley. School Prayer: Separation of Church and State. URL: <https://www.thoughtco.com/separation-of-church-and-state-3572154>.
3. Jeffrey M. Jones. Belief in God in U.S. Dips to 81%, a New Low. URL: <https://news.gallup.com/poll/393737/belief-god-dips-new-low.aspx>.
4. Facts and Case Summary – Engel v. Vitale. URL: <https://www.uscourts.gov/educational-resources/educational-activities/facts-and-case-summary-engel-v-vitale>.
5. Стебляк Д.М. Церква та державні школи у США. *Регіональні студії*. № 16, 2019. С. 87–92. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/30513/1/%D0%A6%D0%95%D0%A0%D0%9A%D0%92%D0%90%D0%A2%D0%90%D0%94%D0%95%D0%A0%D0%96%D0%90%D0%92%D0%9D%D0%86%D0%A8%D0%9A%D0%9E%D0%9B%D0%98%D0%92%D0%A1%D0%A8%D0%90.pdf>.
6. For a Lot of American Teens, Religion Is a Regular Part of the Public School Day. Pew Research Center. URL: <https://www.pewresearch.org/religion/2019/10/03/for-a-lot-of-american-teens-religion-is-a-regular-part-of-the-public-school-day/>.
7. The Constitution. URL: <https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/our-government/the-constitution/>.
8. Fourteenth Amendment Citizenship, Equal Protection, and Other Rights of Citizens. URL: <https://constitution.congress.gov/browse/amendment-14/#:~:text=No%20State%20shall%20make%20or,equal%20protection%20of%20the%20laws>.
9. Fred C. Lunenburg. Church-State Relations in Public Schools: Religious Influences and Accommodations. *Focus on colleges, universities, and schools*. Volume 5, Number 1, 2011. P. 1–4. URL: <http://www.nationalforum.com/Electronic%20Journal%20Volumes/Lunenburg,%20Fred%20C.%20Church-State%20Relations%20in%20Public%20Schools%20%20FOCUS%20V5%20N1%202011.pdf>.
10. Religiosity Largely Unaffected by Events of 2020 in U.S. URL: <https://news.gallup.com/poll/341957/religiosity-largely-unaffected-events-2020.aspx>.

**Стеблюк Світлана Василівна,**

*ORCID ID: 0000-0002-2827-6805*

*доктор педагогічних наук*

*ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

## **ПІДГОТОВКА МАГІСТРІВ З ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ, ЕРГОТЕРАПІЇ НА ЗАСАДАХ СТУДЕНТОЦЕНТРИЗМУ**

### **TRAINING OF MASTERS OF PHYSICAL THERAPY, ERGOTHERAPY ON THE BASIS OF STUDENT-CENTRICISM**

У статті розкрито шляхи реалізації студентоцентризму як базового принципу у підготовці магістрів із фізичної терапії, ерготерапії. З'ясовано, що студентоорієнтоване навчання трактується як підхід до організації освітнього процесу, що передбачає заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу; створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії; побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу. Це передбачає виконання низки завдань, з-поміж яких – добірка технологій навчання за суб'єкт-суб'єктних відносин між учасниками педагогічної діяльності, що спрямовані на особистість. Студентоцентризм як педагогічна категорія є комплексним поняттям, що включає організаційні, педагогічні, методичні засади.

Розкрито студентоорієнтоване навчання у процесі викладання дисципліни «Педагогіка та психологія вищої школи» для магістрів з фізичної терапії, ерготерапії. Студентоорієнтоване навчання розглядаємо як таке, що спрямоване на реалізацію складових професійної компетентності, в основі яких знання, практичні уміння, навички, цінності, самоосвітня діяльність, що здійснюються на засадах педагогіки партнерства. Закцентовано увагу на застосуванні інноваційних методів викладання: особистісно-орієнтованих, професійно-інтегрованих, інтерактивних, діалогово-комунікативних, дистанційних, проєктних.

Освітній процес у ЗВО традиційно здійснюється у формі лекційних, практичних, лабораторних занять, самостійної роботи студентів. Сучасні комп'ютерні технології, нові засоби навчання дають можливість їх модернізувати, удосконалити інноваційними методами, що посилять студентоорієнтоване навчання. Наведено приклади застосування окремих методів викладання на заняттях з дисципліни «Педагогіка та психологія вищої школи».

Визначено, що формування цінностей у здобувачів вищої освіти є процесом комплексним й системним, що здійснюється як в аудиторному навчанні через обов'язковий та вибірково-компоненти, так й позааудиторній діяльності.

**Ключові слова:** студентоорієнтоване навчання, освітній процес, магістр із фізичної терапії, ерготерапії, методи викладання, професійна компетентність.

The article reveals ways of implementation of student-centered learning as a basic principle in the preparation of Masters in physical therapy and occupational therapy. It was found out that student-oriented learning is interpreted as an approach to the organization of the educational process, which involves encouraging higher education seekers to play the role of autonomous and responsible subjects of the educational process; creation of an educational environment focused on meeting the needs and interests of those seeking higher education, in particular, providing opportunities for the formation of an individual educational trajectory; building the educational process on the basis of mutual respect and partnership between the participants of the educational process. This involves the performance of a number of tasks, among which is a selection of learning technologies for subject-subject relationships between participants of pedagogical activities aimed at the individual. Student-centered learning as a pedagogical category is a complex concept that includes organizational, pedagogical, and methodical principles.

Student-oriented learning in the process of teaching the discipline 'Pedagogy and psychology of higher education' for Masters in physical therapy, occupational therapy has been revealed. We consider student-oriented education as the one that is aimed at the realization of the components of professional competence, which are based on knowledge, practical skills, values, self-educational activities carried out on the basis of partnership pedagogy. Emphasis is placed on the application of innovative teaching methods: personal-oriented, professionally integrated, interactive, dialogic-communicative, distance, project-based.

The educational process in higher education institutions is traditionally carried out in the form of lectures, practical, laboratory work, independent work of students. Modern computer technologies, new teaching tools make it possible to modernize them, improve them with innovative methods that will strengthen student-oriented learning. Examples of the application of certain teaching methods in classes on the discipline 'Pedagogy and psychology of higher education' were given.

It was determined that the formation of values of students of higher education is a complex and systematic process, which is carried out both in classroom training through mandatory and selective components, and in extracurricular activities.

**Key words:** student-oriented learning, educational process, Master's degree in physical therapy, occupational therapy, teaching methods, professional competence.

**Постановка проблеми.** Реформування вищої освіти в Україні передбачає дотримання студентоцентризму як базового принципу організації освітнього процесу. У Законі України «Про вищу освіту» студентоорієнтоване навчання трактується як підхід до організації освітнього процесу, що передбачає: заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу; створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії; побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу [9]. Це передбачає виконання низки завдань, з-поміж яких – добірка технологій навчання за суб'єкт-суб'єктних відносин між учасниками педагогічної діяльності, що спрямовані на особистість. Сучасні Стандарти вищої освіти України включають у переліку загальних та фахових компетентностей реалізацію студентоцентризму як важливої складової у досягненні результатів навчання. На основі Стандартів складаються освітньо-професійні програми. Освітньо-професійна програма «Фізична терапія» за спеціальністю 227 Фізична терапія, ерготерапія, що є в центрі нашого дослідження, спрямована на «підготовку висококваліфікованих, конкурентоспроможних, інтегрованих в європейський науковий простір фахівців з фізичної терапії, спроможних здійснювати реабілітаційну програму з різним контингентом населення, вирішувати оздоровчі проблеми й завдання діяльності за умови оволодіння системою умінь і компетенцій, що визначені цією програмою на рівні самостійної наукової творчості та дослідницького пошуку» [8]. Вискокваліфікований фахівець фізичної терапії, ерготерапії за спеціалізацією «Фізична терапія» повинен володіти сучасними технологіями у межах галузі, бути креативним і здатним приймати рішення у непередбачуваних ситуаціях. Це можливо здійснити за умови упровадження студентоорієнтованого навчання у закладі вищої освіти.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Студентоцентризм як педагогічна категорія знайшла відображення у працях низки науковців (А. Ільченко, І. Зязюн, К. Клименко, В. Кремень, А. Семенкова, Н. Сосницька та ін.). Ураховуючи

компетентнісний підхід у сучасній освіті, Н. Сосницька, С. Глікман вважають, що «компетентність з позиції студентоцентризму – це особлива форма особистісного буття людини в діяльності, продукт цілісної, а не «знанневої» освіти. Особливістю компетентісно зорієнтованої освіти відносно традиційної є її якісно інші властивості: вона обов'язково суб'єктозорієнтована, діяльнісна, надпредметна. Студент у такому процесі спрямований не тільки на оволодіння окремими предметами, а й на власний розвиток, становлення себе як професіонала, на свідоме моделювання та реалізацію власного майбутнього» [6]. Сьогодні ще існують суперечності між традиційним й інноваційним підходом до освітнього процесу. Означена проблема вказана у статті «Проблеми й суперечності студентоцентрованого навчання в сучасній українській вищій школі» колективом авторів [5]. На їх погляд, «викладачі вже мусять відійти від позиції роботи в аудиторії з уніфікованим підходом до викладання, потрібно виявляти сильні й слабкі місця кожного студента з метою створення необхідного творчого середовища для максимальної реалізації та створення необхідних умов для індивідуальної траєкторії розвитку всіх студентів» [5, с.286]. Таким чином, означене питання є актуальним у межах наукових розвідок.

**Постановка завдання.** Метою статті є з'ясування шляхів реалізації студентоцентризму як базового принципу у підготовці майбутніх магістрів із фізичної терапії, ерготерапії. Завдання: розкрити зміст поняття «студентоорієнтоване навчання» та шляхи реалізації його у процесі викладання дисципліни «Педагогіка та психологія вищої школи».

**Виклад основного матеріалу.** Студентоцентризм як педагогічна категорія є комплексним поняттям, що включає організаційні, педагогічні, методичні засади. У першу чергу, ми наголошуємо на дотриманні організаційно-методологічних заходів, що передбачають «упровадження активного навчання через застосування нових форм подачі матеріалу, гнучке застосування педагогічних методів і компетентнісний підхід. Активна освітня діяльність студента – це, перш за все, нові форми, методи й засоби навчання, що спонукають студентів до активної розумової та практичної діяльності в процесі оволодіння навчальним



матеріалом. Передбачається, що використання такої системи методів спрямоване, головним чином, не на подання викладачем готових знань, їх запам'ятовування та відтворення, а на самостійне оволодіння студентами знаннями та вміннями у процесі активної розумової та практичної діяльності. Для підвищення ефективності навчання доцільним є застосування гармонійного поєднання класичних традиційних методик та прогресивних новітніх технологій із оригінальними дидактичними формами забезпечення навчального процесу; регулярне оцінювання й коригування способів подачі матеріалу та педагогічних методів. Система студентоцентрованого навчання дає змогу перейти від оцінки якості, заснованої на дотриманні нормативів, до системи оцінки за результатами; розробити механізм зворотного зв'язку зі студентами» [2].

Вивчаючи проблему студентоцентрованого навчання, І. Бойчук, Г. Козаченко формулюють такі рекомендації щодо його дотримання:

1) застосовувати підбір і створення під час навчального процесу ситуацій, у яких вирішуються завдання різного характеру й рівня складності. Такі завдання можуть передбачати залучення партнерами і студентів, і викладачів (обрання форм та змісту модульного контролю); суб'єктне залучення студентів у варіативний за змістом, інструментальними характеристиками й підсумковими процедурами навчальний процес (обрання дисциплін за вибором та пропозиції щодо змін у програмі вибіркових дисциплін); рефлексивна взаємодія викладача та студента; упровадження інноваційних форм навчання, самостійних і творчих видів робіт (створення проєктів, аналіз ситуацій, участь у конференціях, диспутах тощо);

2) з метою аналізу індивідуально-психологічних особливостей викладачів та їх подальшого набуття педагогічної компетентності організувати регулярну діагностику стилю педагогічного спілкування, внести до тематичних планів перепідготовки й підвищення кваліфікації викладачів вивчення питань змісту та структури стилю педагогічного спілкування;

3) проводити психологічну роботу, засновану на принципах клієнтоцентрованого підходу для формування у викладачів таких психологічних якостей, як: здатність до емпатії і розуміння людей; гнучкість, оперативно-творче мислення; вміння використовувати зворотний зв'язок у спілкуванні; здатність управляти собою; вміння прогнозувати можливі педагогічні ситуації; здатність до педагогічної імпровізації;

4) проведення психологічної роботи з групами студентів для розкриття їх творчого потенціалу та нормалізації психологічного стану. Регулярно проводити анкетування про оцінку якості викладання, організації та здійснення освітнього процесу і його можливих змін допоможуть виявити моменти, які потребують подальшого вдосконалення [2, с. 189].

Нами досліджується студентоорієнтоване навчання у процесі викладання дисципліни «Педагогіка та психологія вищої школи» для магістрів з фізичної терапії, ерготерапії. Студентоорієнтоване навчання ми розглядаємо як таке, що спрямоване на реалізацію складових професійної компетентності, в основі яких знання, практичні уміння, навички, цінності, самоосвітня діяльність, що здійснюються на засадах педагогіки партнерства.

Отже, ми включаємо у це поняття й самоосвітню діяльність. Л. Серєда формулює поняття «самоосвітня компетентність майбутніх фахівців з фізичної терапії» як якісну інтегральну характеристику, що поєднує здатність особистості здійснювати самоосвітню діяльність у галузі фізичної терапії, ерготерапії та ціннісні установки і прагнення до самоосвіти в цій галузі [4, с. 7]. Ефективний розвиток самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки, на думку автора, забезпечують педагогічні умови: опанування майбутніми фізичними терапевтами, ерготерапевтами технік тайм-менеджменту, рефлексивних прийомів та методів роботи з інформацією, поширення спеціалізованих відкритих освітніх ресурсів, керування самостійною роботою майбутніх фізичних терапевтів, ерготерапевтів у процесі професійної підготовки, розробку індивідуальних програм професійної підготовки (у межах неформальної освіти рекомендації до вибору варіативних дисциплін, опанування окремих технік, відвідування тренінгів в контексті обраної спеціалізації у професійній галузі тощо).

У процесі підготовки майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії ми зацентрували увагу на застосуванні інноваційних методів викладання, що забезпечать, на наш погляд, студентоорієнтоване навчання. Дисципліна «Педагогіка та психологія вищої школи» є тим обов'язковим компонентом в Освітньо-професійній програмі спеціальності, яка передбачає: а) викладання у нових умовах; б) набуття студентами практичних умінь для науково-педагогічної діяльності у закладі вищої освіти. З-поміж сучасних методів навчання виділяємо: особистісно-орієнтовані,

професійно-інтегровані, інтерактивні, діалогово-комунікативні, дистанційні, проєктні.

Дотримуємося думки Ю. Бистрової, що «нині в освітньому середовищі інноваційно-комунікаційних технологій основою навчання повинні стати цілісні моделі освітнього процесу, засновані на діалектичній єдності методології та засобів їх здійснення. ... Особливої актуальності набули концепції проблемного та інтерактивного навчання, пов'язаного з використанням комп'ютерних систем. Під час такого освітнього процесу студент може комунікувати з викладачем он-лайн, вирішувати творчі, проблемні завдання, моделювати ситуації...» [1, с. 29].

Безперечно, освітній процес у ЗВО традиційно здійснюється у формі лекційних, практичних, лабораторних занять, самостійної роботи студентів та ін. Проте сучасні комп'ютерні технології, нові засоби навчання дають можливість їх модернізувати, удосконалити інноваційними методами, що посилять студентоорієнтоване навчання. Наприклад, лекції будь-якого виду можуть супроводжуватися (у вступній, основній чи заключній частинах у залежності від освітньої мети) педагогічними диктантами, завданнями-павутинками, методичними калейдоскопами, проблемними міркуваннями, аналізом фрагменту відеосюжету тощо. Практичні ж заняття у своїй структурі можуть містити методи-дослідження, діалогово-комунікативні, побудову ментальних карт, проєктів тощо. Проілюструємо окремі методи викладання.

Наше дослідження підтверджує, що метод дискусії є одним із найважливішим у системі студентоорієнтованого навчання у проведенні як лекційних, так й практичних занять. Набуваючи інтегральної, загальних та фахових компетентностей, магістр має можливість сформулювати власне бачення проблеми.

Як приклад, у процесі проведення практичного заняття на тему «Застосування традиційних та інноваційних методів навчання у ЗВО» з дисципліни «Педагогіка та психологія вищої освіти» здобувачам вищої освіти пропонується проблема для дискусії. Її зміст: дослідниця М. Вітомська у статті «Сучасні підходи до ерготерапії дітей з розладами аутистичного спектра», провівши аналіз науково-методичної літератури, зазначає, що «діяльність в ерготерапії підрозділяється на повсякденну активність (особиста гігієна, прийом їжі, одягання, спілкування, мобільність), продуктивну діяльність (домашні обов'язки, отримання освіти, професії) та дозвілля (гра, хобі, відпочинок)»

[3, с. 8]. Завдання для дискусії: як впливає спілкування на здоров'я такої дитини й людини взагалі. Презентуйте модель спілкування із дитиною з розладами аутистичного спектру.

Метод «кейс-стаді» надає можливості викладачеві поєднати теоретичний й практичний аспекти у вивченні педагогічної проблеми; його називають ще й комбінованим. Це метод вирішення конкретних ситуацій, що формує у здобувачів вищої освіти критичне мислення, розвиває здібності приймати нестандартні та оригінальні рішення, навчає аналізувати широке коло інформації, розвиває ініціативність. Підкреслимо, що кейси відрізняються від проблемних завдань – завдання має здебільшого одне рішення, кейси мають кілька рішень і безліч альтернативних шляхів, що призводять до нього.

Тема практичного заняття «Стратегії (моделі) вирішення конфліктних ситуацій у міжособистісних відносинах». Завдання: з'ясувати, з чим пов'язана криза студентського віку. Побудувати орієнтовну модель свого «Я» з орієнтацією на майбутнє.

Презентація навчального матеріалу виокремлюється нами як інноваційний метод навчання як у закладах ЗСО, так й у ЗВО. Презентація формує у здобувачів вищої освіти вміння «згортання інформації», «деталізації інформації», «створення інфографіки, таблиць, діаграм, схем» тощо. Можемо сказати, що ці вміння лежать в основі професіограми фахівця з фізичної терапії та ерготерапії.

Інтеграція в європейську освітню спільноту з урахуванням національних українських традицій спрямовує нас на формування у магістрів загальнолюдських та демократичних цінностей. Уважаємо, що реалізація педагогічних умов, «гуманізація освітнього середовища закладу вищої освіти, використання засобів народної педагогіки у вихованні загальнолюдських цінностей студентської молоді» [7] – сприятимуть цьому. Формування цінностей є процесом комплексним й системним, що здійснюється як в аудиторному навчанні через обов'язковий та вибірково-компонентний, так й у позааудиторній діяльності здобувача вищої освіти.

**Висновки.** Таким чином, нами з'ясовано зміст поняття «студентоорієнтоване навчання» та шляхи реалізації його у процесі викладання дисципліни «Педагогіка та психологія вищої школи».

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у добірці квазіпрофесійних вправ та завдань у процесі формування професійної компетентності майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії.

**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Бистрова Ю.В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України. *Право та інноваційне суспільство*. № 1(4) 2015. С. 27–33.
2. Бойчук І., Козаченко Г. Реалізація студентоцентрованого навчання як сучасної парадигми освітнього процесу закладів вищої та фахової передвищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021 № 2(106). С. 182–193.
3. Вітомська М. Сучасні підходи до ерготерапії дітей з розладами аутистичного спектра. *Український журнал медицини, біології та спорту*. 2021. Том 6. № 2(30). С. 7–12.
4. Середа Л.В. Розвиток самоосвітньої компетентності майбутніх бакалаврів з фізичної терапії, ерготерапії у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 теорія і методика проф. освіти ; МОН України, Сумський державний педагогічний ун-т ім. А.С. Макаренка. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2019. 22 с.
5. Совгиря С.М., Винник Н.І., Задворнова Г.П. Проблеми й суперечності студентоцентрованого навчання в сучасній українській вищій школі. URL: [http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/17974/1/Studentocentrychne\\_navchannia.pdf](http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/17974/1/Studentocentrychne_navchannia.pdf).
6. Сосницька Н., Глікман С. Студентоцентрований підхід до професійної освіти в умовах сталого розвитку суспільства. URL: <http://ksgn.hol.es/wp-content/uploads/2017/05/Sosnitska.pdf>.
7. Сівак Н.А. Умови виховання загальнолюдських цінностей студентів закладів вищої освіти. *Молодий вчений*. № 7.1(71.1). липень, 2019 р. С. 75–80.
8. Освітньо-професійна програма «Фізична терапія» другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 227 Фізична терапія, ерготерапія за спеціалізацією 227.01 Фізична терапія галузі знань 22 Охорона здоров'я. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/35396>.
9. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 156-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 37–38. Ст. 2004. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.



**Фізеші Октавія Йосипівна,**  
ORCID ID: 0000-0003-0423-3154  
доктор педагогічних наук, професор,  
професор кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту  
Мукачівський державний університет

## ТЕНДЕНЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ В ЗАКАРПАТТІ XIX СТОЛІТТЯ

### TENDENCIES OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL THOUGHT IN TRANSCARPATIA IN THE XIX-TH CENTURY

Педагогічна думка Закарпаття, як унікального полікультурного та поліконфесійного регіону, в процесі свого історичного розвитку формувалася в умовах відстоювання права на рідномовну освіту, створювала власні педагогічні традиції, що враховували національно-культурні особливості краю та досягнення тогочасної європейської педагогіки.

**Мета дослідження** – виявлення тенденцій становлення та розвитку педагогічної думки в Закарпатті XIX століття.

**Методи дослідження:** *пошуково-бібліографічний* для вивчення бібліотечних каталогів, бібліографічних та довідникових видань з метою аналізу історико-педагогічного контексту становлення педагогічної науки в Закарпатті; *класифікації та систематизації* науково-літературних джерел для визначення джерельної бази і об'єктивних даних з проблеми дослідження; *історико-географічний* задля визначення впливу освітньої політики різних держав, до складу яких входили закарпатські землі, на процес розвитку педагогічної науки в краї; *історико-біографічний* з метою виявлення вкладу видатних педагогічних персоналій у розвиток педагогічної науки.

**Результати.** Становлення та розвиток педагогічної думки в Закарпатті XIX століття позначене тенденціями активізації участі представників громадсько-політичних організацій та літературних діячів у поширенні освіти та шкільництва, проведення широкомасштабної просвітницької роботи з питань роз'яснення значимості освіти в житті людини; обґрунтування та втілення ідеї народності, культуровідповідності та національно-патріотичної спрямованості освітнього процесу (А. Добрянський, В. Довгович, О. Духнович, А. Кралицький, М. Лучкай, І. Раковський, А. Репай, І. Сільвай, Є. Фенцик, І. Чургович та ін.); обстоювання права на рідномовне навчання та відкриття шкіл з русинською мовою навчання (А. Добрянський, В. Довгович, О. Духнович, А. Кралицький, М. Лучкай, І. Раковський, А. Репай, Є. Фенцик та ін.); піднесення ролі вчителя у формуванні особистості вихованців, удосконалення професійної підготовки вчителів для народних шкіл (О. Духнович, М. Лучкай, А. Репай, Є. Фенцик, І. Чургович та ін.); духовно-релігійна (О. Духнович, І. Сільвай, І. Чургович та ін.), морально-етична (О. Духнович, А. Кралицький, О. Павлович, І. Сільвай та ін.), естетична та трудова спрямованість (О. Духнович, А. Репай, Є. Фенцик та ін.) освітнього процесу в народних школах; інтенсифікація підручникотворчої діяльності (О. Духнович, А. Кралицький, О. Павлович, А. Репай, Є. Фенцик та ін.). Провідним педагогом-теоретиком другої половини XIX століття став Олександр Духнович – автор першого посібника з педагогіки для вчителів народних шкіл не тільки в Закарпатті, але й у Західній Україні.

**Ключові слова:** педагогіка; історія педагогіки, педагогічні персоналії, Закарпаття.

The pedagogical opinion of Transcarpathia, as a unique multicultural and multi-confessional region, was formed in the course of its historical development in the conditions of defending the right to mother-tongue education, created its own pedagogical traditions, which took into account the national and cultural features of the region and the achievements of European pedagogy at that time.

**Purpose is to generalize** the identification of trends in the formation and development of pedagogical thought in Transcarpathia in the XIX-th century.

**Methods:** search and bibliographic method for studying library catalogs, bibliographic and reference publications in order to study the historical and pedagogical context of the formation of pedagogical science in Transcarpathia; method of classification and systematization of scientific and literary sources to determine the source base and objective data on the research problem; the historical-geographical method in order to determine the influence of the educational policy of various states, which included Transcarpathian lands, on the process of development of pedagogical science in the region; historical-biographical method with the aim of identifying the contribution of outstanding pedagogical personalities to the development of pedagogical science.

**Results.** The formation and development of pedagogical thought in Transcarpathia in the XIX-th century was marked by such trends as the intensification of the participation of representatives of public and political organi-

zations and literary figures in the spread of education and schooling, conducting large-scale educational work on clarifying the importance of education in human life; justification and implementation of the idea of nationality, compliance with a certain culture and national-patriotic orientation of the educational process (A. Dobryanskyi, V. Dovhovych, O. Dukhnovych, A. Kralytskyi, M. Luchkai, I. Rakovskyi, A. Repai, I. Siljvai, E. Fentsyk, I. Churhovych, etc.); defending the right to mother-tongue education and the opening of schools with the Ruthenian language of instruction (A. Dobryanskyi, V. Dovhovych, O. Dukhnovych, A. Kralytskyi, M. Luchkai, I. Rakovskyi, A. Repai, E. Fentsyk, etc.); raising the role of the teacher in the formation of the personality of pupils, improving the professional training of teachers for folk schools (O. Dukhnovych, M. Luchkai, A. Repai, E. Fentsyk, I. Churhovych, etc.); spiritual and religious (O. Duhnovych, I. Siljvai, I. Churhovych, etc.), moral and ethical (O. Dukhnovych, A. Kralytskyi, O. Pavlovych, I. Siljvai, etc.), aesthetic and labor oriented (O. Dukhnovych, A. Repai, E. Fentsyk, etc.) of the educational process in folk schools; intensification of textbook creation activities (O. Dukhnovych, A. Kralytskyi, O. Pavlovych, A. Repai, E. Fentsyk, etc.). The leading pedagogue and theoretician of the second half of the XIX-th century was Oleksandr Dukhnovych, the author of the first manual on pedagogy for teachers of folk schools not only in Transcarpathia, but also in Western Ukraine.

**Key words:** pedagogy, history of pedagogy, pedagogical personalities, Transcarpathia.

**Вступ.** Глобалізаційні процеси та неупинний розвиток інформаційного суспільства зумовили переосмислення значення освіти в цивілізаційному вимірі. Сьогодні дедалі більшої актуальності набуває вивчення ретроспективи національної освіти, зокрема її регіональних аспектів. До прикладу, Закарпаття, як унікальний полікультурний та поліконфесійний регіон, у процесі свого історичного розвитку реалізувало не тільки власне набутий педагогічний досвід, але й досягнення європейських освітніх моделей. Його входження впродовж багатьох століть до складу різних європейських держав позначилося на розвитку освіти, шкільництва та педагогічної думки в краї. Вивчення актуального педагогічного досвіду представників закарпатської педагогічної думки сприяє не тільки розширенню педагогічної біографістики України, але й наповненню історико-педагогічної науки фактологічними даними регіонального характеру. Педагогічна думка Закарпаття має досить глибоке коріння, проте інтенсифікація її розвитку бере початок з кінця XVIII ст. та першої половини XIX ст., що зумовлене прийняттям низки документів («Ratio educationis» (1777), «Ratio publicae» (1806)), що регламентували освітні процеси й на закарпатських землях, які в означений період належали до складу Габсбурзької монархії (до 1804 р.) та Австрійської імперії (1804–1867 рр.), Австро-Угорщини (з 1867 р.). Зауважимо, що тогочасні представники педагогічної громадськості краю всіляко обстоювали право на рідномовну освіту, творення власних педагогічних традицій, що враховували національно-культурні особливості краю, а також кращі традиції тогочасної європейської педагогіки. Відтак закарпатська педагогічна думка XIX століття репрезентована науковими доробками А. Добрянського, В. Довговича, О. Духновича, А. Кралицького, М. Лучкая, О. Павловича, А. Репая,

І. Сільвая, Є. Фенцика, І. Чурговича та багатьма іншими представниками передової громадськості, які зробили чималий внесок у розвиток освіти та шкільництва краю, становлення педагогічної думки, реалізації ідеї рідномовної освіти в умовах полікультурного краю, підручникотворення тощо.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Історіографія проблеми становлення та розвитку педагогічної думки Закарпаття XIX століття представлена чималою кількістю наукових доробків, що дозволяє їх систематизувати за такими ознаками: наукові праці, що висвітлюють загальнопедагогічні аспекти розвитку освіти, шкільництва та педагогічної думки в Закарпатті XIX ст. (А. Бондар, В. Гомоннай, Б. Качур, В. Росул, В. Староста, П. Стрічик, М. Талапканич, О. Фізеші, В. Химинець, А. Чума, Г. Шикітка та ін.); наукові розвідки, присвячені вивченню педагогічних персоналій, які зробили вагомий вклад у становлення та розвиток педагогічної думки Закарпаття XIX ст., серед яких: А. Добрянський (І. Малацай, І. Мацинський, Г. Рейтій, С. Пап та ін.), О. Духнович (В. Машталер, В. Микитась, В. Росул, О. Рудловчак, О. Фізеші та ін.), М. Лучкай (Д. Данилюк та ін.); історичні дослідження суспільно-політичних, соціокультурних та освітніх процесів та їхній вплив на розвиток педагогічної думки в Закарпатті XIX століття (І. Гранчак, Є. Задорожний, І. Зайченко, О. Любар, П.-Р. Магочій, Г. Розлуцька, С. Сірополко та ін.).

**Метою статті** є виявлення тенденцій становлення та розвитку педагогічної думки в Закарпатті XIX століття.

**Методи дослідження:** *пошуково-бібліографічний* для вивчення бібліотечних каталогів, бібліографічних та довідникових видань з метою аналізу історико-педагогічного контексту становлення педагогічної науки в Закарпатті; *класифікації та систематизації* науково-літературних джерел для визначення джерельної бази і об'єктивних даних

з проблеми дослідження; *історико-географічний* задля визначення впливу освітньої політики різних держав, до складу яких входили закарпатські землі, на процес розвитку педагогічної науки в краї; *історико-біографічний* з метою виявлення вкладу видатних педагогічних персоналій у розвиток педагогічної науки.

**Виклад основного матеріалу.** Багато дослідників історико-педагогічних процесів у Закарпатті зауважує, що «кінець XVIII – перша половина XIX ст. ознаменувалася не лише значними соціально-економічними та політичними змінами в Європі, але й помітними зрушеннями в галузі освіти та культури. Цей період став для історичного Закарпаття початком формування національної культури, створення народної школи. Саме в ті часи з'явилась плеяда молодих культурно-освітніх та політичних діячів, які розпочали боротьбу проти національного гніту, за збереження рідної мови та утвердження народного духу культури» [7, с. 106]. Цьому передувало, насамперед, законодавче врегулювання освітньої справи, ініційоване ще 1777 р. королевою Марією-Терезією («Ratio educationis totiusque Rei Literariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas. Tomus I. Vindobonae. Typis Joan.Thom.Nob.de Trattern. MDCCLXXVII»), а згодом – у 1806 р. був прийнятий «Ratio publicae totiusque Rei Literariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas. Budae. Typis et sumtibus regiae Universitas Hugariae. 1806». Зазначимо, що ці документи визнавали світський характер освіти, встановлення державного управління освітньою справою, здійснення фахової підготовки вчителів, обов'язковість початкової освіти, запровадження рідномовного навчання тощо [6, с. 199]. Так, у «Ratio publicae ...» (1806) було передбачено перехід народних шкіл під управління гімназій, яких на території Австрійської імперії було всього шість, що загалом не задовольняло потреби імперії в підготовці фахівців. Заклади елементарної освіти, тобто народні початкові школи, відповідно до законів, були поділені на міські, містечкові та сільські, з яких на території тогочасного Закарпаття переважно діяли містечкові (за винятком Ужгорода) та сільські. У відповідності до того, що при міських народних початкових школах дозволялося відкривати вчительські семінарії, саме в м. Ужгороді було відкрито першу греко-католицьку чоловічу півце-вчительську препарандію (згодом – семінарію) для підготовки півце-вчителів і вчителів для початкових шкіл краю. Щодо змісту освіти, то згадані документи його окреслювали виходячи з основних цілей виховання, а саме: формування

в підростаючого покоління релігійно-моральних цінностей шляхом вивчення Євангелія та читання. Окрім того, передбачалося вивчення письма, арифметики, історії Угорщини, світової історії та географії, трудового навчання. Основними мовами навчання було визначено угорську, німецьку та французьку [8, с. 415]. Визначальним для розвитку та подальшого вдосконалення освітніх та педагогічних процесів XIX століття стало прийняття Закону XXXVIII «Про народну освіту» (1868) Йозефа Етвеша – тогочасного Міністра культури й освіти Угорщини. Закон регламентував структуру освітньої системи Угорщини; права та обов'язки педагогів, батьків, учнів; організаційно-педагогічні умови створення освітніх закладів; їх типологію та форму власності; терміни навчання; зміст освіти в залежності від освітнього ступеню, адміністративного розташування закладу освіти (місто/село), гендерної ознаки тощо [9]. Окремі розділи закону визначали особливості управління закладами освіти, в тому числі й вчительськими семінаріями, а також регулювали питання професійно-педагогічної діяльності вчителів, їх соціальний захист тощо. Як наслідок упровадження норм Закону «Про народну освіту» (1868) – зростання кількості освітніх закладів у Закарпатті, що зробило неминучим розвиток педагогічної науки, адже затребуваними стали кваліфіковані фахівці, які б забезпечували освітній процес, постала нагальна потреба в роботі навчальної та методичної літератури тощо.

Розвиток педагогічної думки в Закарпатті тісно пов'язувався з суспільно-політичними процесами, зокрема з намаганнями місцевого населення краю до національного самоусвідомлення та самідентифікації. Так, активну роль в утвердженні положень Закону «Про народну освіту» (1868) в частині реалізації права національностей, які проживали на території Австро-Угорської імперії, відігравали передові громадсько-політичні діячі, які делегували до імператора Франца Йосифа А. Добрянського з пропозиціями модернізації освітнього процесу, зокрема: «Руська нація дотепер була переслідувана, такою зосталася й дотепер; в Ужгороді треба зорганізувати на державні кошти руську академію, в якій всякого рода предмети були б викладані руською мовою, і з якої виходили б майбутні урядовці» [4, с. 162]. Та, як зазначають А. Бондар та А. Чума, імператор підтримав тільки окремі вимоги: «Рідна мова стала обов'язковим предметом у школах, народні школи з більшістю місцевих учнів були віддані під керівництво руських консисторій, ...вивчення рідної мови в учительській семінарії» [1, с. 55–56].

Наведене вище сприяло активізації закарпатських педагогів до розробки педагогічних основ організації освітнього процесу в школах. Зокрема, вагому роль у поширенні та розвитку рідномовної освіти на теренах Закарпаття першої половини XIX століття відіграв Михайло Лучкай, автор «Граматики слов'янорусської» та «Історії карпатських русинів». Працюючи на посаді шкільного інспектора він дбав, насамперед, про поширення освітньої справи, яка на той час була у крайній занедбаному стані, причини чого: «Из одной части в убожестве нашего русского народа треба глядати, а из другой части – в недостатку наклонности к наукам и учености и научованию» [2, с. 38]. Зважаючи на те, що підготовку педагогічних кадрів у Закарпатті на початку XIX століття здійснював тільки один заклад – Ужгородська

греко-католицька чоловіча півце-вчительська семінарія, кваліфікованих учителів бракувало. Та призначення на посаду директора семінарії Івана Чурговича, відомого вже на той час як прихильника ідеї народності навчання та рідномовної освіти, сприяло не тільки підготовці вчителів до роботи в початкових школах з русинською мовою навчання, але й упровадженню педагогічної теорії та практики європейських науковців, зокрема основоположника педагогіки початкової освіти Й. Песталоцці [2, с. 43]. Окрім того, свій внесок у розвиток педагогічної теорії та практики в Закарпатті другої половини XIX століття зробили також А. Кралицький, О. Павлович, А. Репай, І. Сільвай, Є. Фенцик та ін. Аналіз наявної науково-довідникової літератури дозволив узагальнити їх педагогічні погляди (табл. 1).

Таблиця 1

## Розвиток педагогічної думки в Закарпатті XIX століття

| Прізвище, ім'я                     | Педагогічні ідеї  |
|------------------------------------|---|
| Довгович Василь<br>(1783–1849)     | – значення освіти в розвитку суспільства;<br>– рідномовне навчання;<br>– принцип свідомості навчання;<br>– принцип культуровідповідності;<br>– принцип народності;<br>– красназнавчий характер освіти       |
| Кралицький Анатолій<br>(1835–1894) | – національно-патріотичне виховання;<br>– вивчення історії та етнографії та їх роль у формуванні національної свідомості  |
| Лучкай Михайло<br>(1789–1843)      | – обов'язковий характер освіти;<br>– навчання рідною мовою;<br>– гуманістична спрямованість освіти;<br>– принцип свідомості й активності навчання   |
| Павлович Олександр<br>(1819–1900)  | – принцип народності;<br>– формування національної свідомості;<br>– рідномовне навчання;<br>– сімейне виховання;<br>– виховання моральності   |
| Раковський Іван<br>(1815–1885)     | – рідномовне навчання;<br>– значення природничо-математичних дисциплін у педагогічній освіті;<br>– підготовка вчителів до роботи в школах з національними мовами навчання                                   |
| Репай Андрій<br>(1829–1899)        | – роз'яснення ролі школи та освіти;<br>– принцип зв'язку навчання з практикою та життям;<br>– естетичне виховання;<br>– роль природи як важливого засобу естетичного виховання                              |
| Сільвай Іван<br>(1838–1904)        | – релігійне виховання як основний засіб формування духовності особистості;<br>– значення індивідуально-психологічних особливостей у розвитку особистості  |
| Фенцик Євгеній<br>(1844–1903)      | – народність у вихованні;<br>– виховання патріотизму та високої духовності школярів;<br>– проблеми вчителів у сільських школах  |
| Чургович Іван<br>(1791–1862)       | – зміст підготовки вчителів для народних початкових шкіл;<br>– рідномовна освіта;<br>– принцип культуровідповідності;<br>– популяризація ідей європейської педагогічної думки в системі підготовки вчителів |

Складено на основі: [2; 5; 7]



Зважаючи на викладене в табл. 1, зауважимо, що закарпатські педагоги ХІХ століття свої педагогічні погляди здебільшого висловлювали: 1) на сторінках педагогічних часописів – О. Павлович (часописи «Слово», «Галицька зоря», «Листок», «Наука»), А. Репай (педагогічний журнал «Учитель»), Є. Фенцик (журнали «Листок», «Додаток до «Листка»», газета «Наука») та ін.; 2) через зміст укладених ними підручників – І. Раковський («Грамматика руського языка», «Арифметика», «Географія»), Є. Фенцик («Русская книга для чтения», «Литургика», «История Угорщины», «Молитвослов») та ін.; 3) наукових працях філософського, історичного та етнографічного характеру – В. Довгович («Творець з точки зору Всесвіту», «Порядок Всесвіту», «Міркування над етнографією як наукою»), М. Лучкай («Грамматика слав'янорусська», «Історія карпатських русинів») та ін.; 4) художні твори – А. Кралицький («Сільський учитель», «Не ходи Грицю на вечорниці», «Прометей», «Князь Лаборець», «Діло руського мужика зимою»), І. Сільвай («Из-за гор», «Федорь Корятович», «Сироти») та ін. Перша наукова праця з педагогіки з'явилася у 1857 р. завдяки плідній діяльності О.Духновича.

Отож найвидатнішим представником закарпатської педагогічної науки ХІХ століття став О. Духнович, науковий доробок якого знайшов узагальнення в «Народній педагогії в пользу училищ и учителей сельских» (1857) – одному з перших посібників для майбутніх учителів на Західній Україні. Його створення було зумовлене відсутністю систематизованих знань з теорії та практики навчання дітей, підготовки вчителів до наставництва, що ускладнювало навчальний процес, адже більшість учителів, не маючи відповідних знань з педагогіки, зокрема дидактики та методики навчання, здійснювали освітній процес інтуїтивно, без урахування закономірностей та принципів навчання і виховання, вікових та індивідуальних особливостей школярів тощо. Тому педагогічна спадщина О. Духновича представлена: обґрунтуванням принципів навчання (народності, природовідповідності, наочності, доступності та ін.) та виховання (гуманізації, духовності, культуровідповідності, врахування вікових та індивідуальних особливостей, виховання в праці та ін.); створенням навчальних посібників з педагогіки для вчителів і підручників для школярів («Книжиця читальная для начинающих» (1847, 1850, 1852, 1854), «Краткий землепис для молодых русинов» (1831), «Сокращенна грамматика письменного русского языка» (1853) та ін.);

а також – спонсоруванням народних початкових шкіл та сиротинців у гірських та віддалених регіонах закарпатського краю, обдарованих учнів тощо. О. Духновича можна справедливо називати педагогом-гуманістом, адже основну мету виховання він вбачав у вихованні людяності, людинолюбства, *«оскільки людяність у суспільному житті є найбільша чеснота... Виховання дітей у людському суспільстві є найпотрібнішим, бо люди, ... без виховання були б подібні нерозумним створінням... і так людське суспільство було б подібне тваринам ...бо суспільство може існувати тільки завдяки вихованню»* [3, с. 8], а вчителів педагог називав «сіллю землі»: *«Учителі! Ви – сіль, ви просвітителі народу, – народу досі покинутого, народу, що вимагає освіти. Вам віддають батьки найдорожчий свій скарб, вам віддає уряд усе людство, хай вашим піклуванням, під вашим керівництвом знищиться зло, а процвітає добродієність»* [3, с. 9]. Вважаємо, що педагогічні ідеї О. Духновича мали значний вплив на становлення і розвиток педагогічної думки в Закарпатті аж до середини ХХ століття.

Викладені результати наукового пошуку дозволяють сформулювати такі **висновки**: становлення та розвиток педагогічної думки в Закарпатті ХІХ століття позначене тенденціями активізації участі представників громадсько-політичних організацій та літературних діячів у поширенні освіти та шкільництва, проведення широкомасштабної просвітницької роботи з питань роз'яснення значимості освіти в житті людини; обґрунтування та втілення ідеї народності, культуровідповідності та національно-патріотичної спрямованості освітнього процесу (А. Добрянський, В. Довгович, О. Духнович, А. Кралицький, М. Лучкай, І. Раковський, А. Репай, І. Сільвай, Є. Фенцик, І. Чургович та ін.); обстоювання права на рідномовне навчання та відкриття шкіл з русинською мовою навчання (А. Добрянський, В. Довгович, О. Духнович, А. Кралицький, М. Лучкай, І. Раковський, А. Репай, Є. Фенцик та ін.); піднесення ролі вчителя у формуванні особистості вихованців, удосконалення професійної підготовки вчителів для народних шкіл (О. Духнович, М. Лучкай, А. Репай, Є. Фенцик, І. Чургович та ін.); духовно-релігійна (О. Духнович, І. Сільвай, І. Чургович та ін.), морально-етична (О. Духнович, А. Кралицький, О. Павлович, І. Сільвай та ін.), естетична та трудова спрямованість (О. Духнович, А. Репай, Є. Фенцик та ін.) освітнього процесу в народних школах; інтенсифікація підручникотворчої діяльності

(О. Духнович, А. Кралицький, О. Павлович, А. Репай, Є. Фенцик та ін.). Провідним педагогом-теоретиком другої половини XIX століття став Олександр Духнович – автор першого посібника з педагогіки для вчителів народних шкіл не тільки в Закарпатті, але й у Західній Україні.

**Перспективи подальших досліджень** вбачаємо у вивченні, узагальненні та систематизації

внеску провідних педагогів-науковців у розвиток педагогіки, освіти та шкільництва в різні хронологічні періоди в Закарпатті та інших регіонах нашої держави з метою виявлення актуального ретродосвіду, пошуку шляхів щодо підвищення ефективності його засвоєння в процесі вивчення дисциплін історико-педагогічного спрямування в закладах вищої педагогічної освіти.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар А., Чума А. Українська школа Закарпаття та Східній Словаччині (Історичний нарис). Част. 1. Пряшів : Видання ЦК Культурного Союзу Українських трудящих в ЧССР, 1967. 167 с.
2. Гомоннай В.В. Антологія педагогічної думки Закарпаття (XIX–XX ст.). Ужгород : Закарпаття, 1992. 286 с.
3. Духнович А. Народная педагогия в пользу училищ и учителей сельских. Львів, 1857. 91 с.
4. Лелекач М.М. Нові причинки до політичної діяльності Адольфа Добрянського. *Науковий збірник товариства «Просвіта»*. Роч. XIII–XIV. Ужгород, 1938.
5. Педагогічна енциклопедія Закарпаття. Том I. А-Н. Ужгород : Карпати, 2021. 512 с.
6. Фізеші О.Й. Розвиток початкових шкіл Закарпаття в контексті освітніх законів Австро-Угорщини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2014. Вип. 34. 225 с. С. 197–200.
7. Химинець В.В., Стрічик П.П., Качур Б.М., Талапканич М.І. Освіта Закарпаття: Монографія. Ужгород : Карпати; Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2009. 464 с.
8. A Pallas Nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája. Tizenhat kötetben. XIV kötet. Budapest, Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság, 1897. 1116 old.
9. 1868. évi XXXVIII. Törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában. URL: [http:// www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5360](http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5360) (дата звернення: 10.01.2023 р.).

**Хома Ольга Михайлівна,**  
*ORCID ID: 0000-0002-0778-1431*  
*кандидат педагогічних наук, доцент,*  
*доцент кафедри теорії та методики початкової освіти*  
*Мукачівський державний університет*

## **РОБОТА З ДИТЯЧОЮ КНИГОЮ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**

### **WORKING WITH CHILDREN'S BOOKS DURING READING LESSONS IN PRIMARY SCHOOL**

У статті розглянуто сучасні підходи до роботи з дитячою книгою на уроці читання у початковій школі. З'ясовано актуальність проблеми, стан її дослідження у науково-методичній літературі. Визначено, що 1-4 класи працюють за Концепцією Нової української школи, Державним стандартом початкової освіти, Типовими освітніми програмами, підручниками «Українська мова та читання», що змінили підходи до уроків читання, їх змісту. Виходячи з цього, активізувалися дослідження учених з питання роботи з дитячою книгою, окремі із них проаналізовано. Метою означеної статті є з'ясування автором специфіки роботи з дитячою книгою на уроці читання у початковій школі. Завданнями стали: визначення змісту роботи з дитячою книгою, методичних особливостей її проведення. З метою досягнення мети та поставлених завдань вказано вимоги та зміст Типових освітніх програм мовно-літературної освітньої галузі до змістової лінії «Читаємо». З'ясовано, що робота з дитячою книгою є системною й здійснюється на всіх уроках читання за двома напрямками: у процесі опрацювання художніх текстів та на уроках позакласного читання.

Автором наведено окремі приклади роботи з дитячою книгою на уроці читання, наголошуючи на взаємозв'язках уроків класного й позакласного читання, вказано на роль осередку книги, що створюється у класі. Підкреслено, що важливим у роботі вчителя є застосування інноваційних методів навчання та використання цікавих різновидів читання, ігрових зокрема, що викликають інтерес до художнього тексту, дитячої книги. Важливого значення набувають творчі завдання для розвитку когнітивних умінь учнів. Наведено окремі їх приклади та роз'яснено методику проведення. Наголошено, що уроки позакласного читання (робота з дитячою книгою) є цілеспрямованими щодо розвитку читацького інтересу школярів, розширення кругозору, залучення молодших школярів до літературних надбань вітчизняних та зарубіжних письменників. Уся робота з дитячою книгою спрямована на розвиток у молодших школярів читацької компетентності, загальнолюдських цінностей, що формуються українським демократичним суспільством. Указано на важливості якісного добору дитячих творів для позакласного читання, що рекомендуються учителем.

**Ключові слова:** початкова школа, читацька компетентність, робота з дитячою книгою, урок читання, класне й позакласне читання.

The article examines modern approaches to working with a children's book during a reading lesson in primary school. The relevance of the problem, the state of its research in the scientific and methodological literature have been clarified. It was determined that the primary school works according to the Concept of the New Ukrainian School, the new State Standard, Standard Educational Programs, textbooks "Ukrainian Language and Reading", which changed the approaches to reading lessons and their content. Based on this, research by scientists on the issue of working with children's books has been intensified, some of them have been analyzed. The purpose of this article is to find out the specifics of working with a children's book in a reading lesson in primary school. The tasks were: determination of the content of work with a children's book, methodical features of its implementation. In order to achieve the goal and set tasks, the requirements and content of the Standard educational programs of the linguistic and literary educational field are specified for the "Reading" content line. It was found that the work with the children's book is systematic and is carried out in all reading lessons in two directions: in the process of processing artistic texts and in extracurricular reading lessons.

The author gives individual examples of working with a children's book in a reading lesson, emphasizing the interrelationships of classroom and extracurricular reading lessons, and points out the role of the book created in the classroom. It is emphasized that the use of innovative teaching methods and the use of interesting types of reading, games in particular, which arouse interest in artistic texts, children's books, are important in the teacher's work. Creative tasks become important for the development of students' cognitive skills. Individual examples of them are given and the implementation methodology is explained. It is emphasized that extracurricular reading lessons (working with children's books) are aimed at developing schoolchildren's reading interest, broadening their hori-



zons, and attracting younger schoolchildren to the literary heritage of domestic and foreign writers. All the work with the children's book is aimed at the development of reading competence in younger schoolchildren, universal human values that are formed by the Ukrainian democratic society. The importance of a high-quality selection of children's works for extracurricular reading recommended by the teacher is indicated.

**Key words:** primary school, reading competence, work with children's books, reading lesson, classroom and extracurricular reading.

**Постановка проблеми.** Формування читацької компетентності є одним із важливих завдань початкової школи. Від її сформованості залежить успіх та мотивація до оволодіння іншими предметами, розвиток логічного мислення, здатність до писемної форми спілкування. В освітньому процесі читацька компетентність сприяє виконанню низки завдань: когнітивних, комунікативних, інформативних, розвивальних. Зважимо на те, що до одних із ключових компетентностей належить «вільне володіння державною мовою, що передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях» [1].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Початкова школа працює за Концепцією Нової української школи, новим Державним стандартом, підручниками «Українська мова та читання», що зумовило активізацію досліджень щодо методичних особливостей уроків читання. Слід підкреслити, що вчені наголошують на тому, що «нові інформаційні технології, засоби масової комунікації посилюють свій вплив на всі сфери сучасної людини. Сьогодні аудіовізуальний досвід дітей молодшого шкільного віку посідає провідну роль у їхньому життєвому й естетичному досвіді. Спеціальні дослідження показують, що більшість молодших школярів є обізнаними глядачами (можуть назвати десятки кінофільмів, мультиплікаційних, ігрових фільмів, мюзиклів) і досить слабо обізнаними читачами» [4]. Тому проблема роботи з дитячою книгою у початковій школі, де закладаються основи читацької компетентності, є актуальною.

Питання роботи з дитячою книгою у системі уроків «Українська мова та читання» як окремих (мова та читання), так і в рамках інтегрованих у центрі наукової розвідки низки науковців. Відтак О. Вашуленко досліджує проблему щодо формування читацької компетентності. За словами вченої, читацька компетентність молодшого школяра – це володіння комплексом читацьких знань, умінь і навичок, ціннісних ставлень учнів,

які надають можливість учневі свідомо здійснювати пошук книг, відбір інформації для вирішення навчально-пізнавальних завдань і виявляються у процесі сформованості повноцінної навички читання, розумінні текстів різних жанрів, обізнаності з колом читання (доступного дітям цього віку), сформованості особистісних ціннісних суджень щодо прочитаного. У структурі читацької компетентності дослідниця виокремлює бібліотечно-бібліографічну, що передбачає уміння учня працювати з дитячою книгою, періодичними виданнями як джерелами отримання інформації; знання початкових бібліотечно-бібліографічних понять та вміння користуватися довідковою літературою [2].

У змісті читацької компетентності молодших школярів В. Мартиненко виділяє такі її основні взаємопов'язані компоненти: мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивний. За дослідженням ученої, мотиваційний компонент характеризується таким змістом: потреби, мотиви, особистісні читацькі установки, які спонукають учня до читання, і з допомогою яких школяр усвідомлює важливі морально-етичні цінності, культуру людських взаємин; розуміє роль систематичного читання для поповнення знань, успішного навчання з усіх предметів, задоволення пізнавальних інтересів, проведення цікавого дозвілля [3].

В. Мартиненко акцентує увагу на важливості формування у молодших школярів умінь роботи з дитячою книгою. Учена вказує на «...посилення уваги до розвитку мотивованого читання учнів, їхніх читацьких інтересів, задоволення духовних потреб з опорою на естетичні функції художньої літератури, добору змісту і форми дитячих книжок, пошуку цікавих, привабливих стратегій роботи з текстом і дитячою книжкою, відродження традицій сімейного читання тощо» [4]. Методичні особливості роботи над дитячою книгою розкриті у дослідженнях В. Науменко, Г. Коваль, Л. Іванової, Т. Суржук, О. Савченко, Н. Чепелевої та інших.

**Постановка завдання.** Нами акцентується увага на особливостях роботи з дитячою книгою на уроках класного й позакласного читання як важливого компонента у формуванні читацької компетентності. Виходячи із цього, метою

означеної статті є з'ясування специфіки роботи з дитячою книгою на уроці читання у початковій школі. Завданнями стали: визначення змісту роботи з дитячою книгою, методичних особливостей її проведення.

**Виклад основного матеріалу.** Професійна діяльність автора статті дає можливість сформулювати власне бачення щодо організації й методики проведення уроків читання. Вважаємо, що робота з дитячою книгою має місце не тільки на уроках позакласного читання, а й на уроках класного чи інтегрованих – українська мова та читання. У 1 класі виокремлюється робота з дитячою книгою у структурі уроку навчання грамоти, у 2–4 – в основному спрямована на уроки позакласного читання як окремої теми у межах тематичних розділів. Проте у системі формування читацької компетентності вона складає єдине ціле, позаяк уроки позакласного читання є продовженням класного. Типовими освітніми програмами мовно-літературної освітньої галузі передбачено зміст та вимоги до роботи з дитячою книгою. Як приклад, за Типовою освітньою програмою за ред. Р. Шияна передбачено такі види діяльності за змістовою лінією «Читаємо» (1–2 класи, окремі витримки).

Книжка як джерело задоволення і знань. Назва книжки. Елементи книжки: обкладинка, титульна сторінка, ілюстрації. Мета читання (розважитися, отримати інформацію). Пошук у тексті необхідної інформації. Вибіркове читання. Художня і науково-популярна література, тексти із щоденного життя. Структура тексту-розповіді: початок дії, розвиток дії, кінець дії. Бібліотека як освітньо-культурний центр. Науково-популярні тексти. Мета, тема, головна думка. Ключові слова. Головна і другорядна інформація в тексті. Довідкова література: словники, довідники, дитячі енциклопедії і т.д. [5].

У Типовій освітній програмі за ред. О. Савченко у змістовій лінії «Оволодіваємо прийомами роботи з дитячою книжкою» розкрито зміст роботи з дитячою книжкою [5].

Це свідчить про те, що робота з дитячою книгою є системною й здійснюється на всіх уроках читання за двома напрямками: а) у процесі опрацювання художніх текстів; б) на уроках позакласного читання. Проілюструємо це на окремих прикладах.

На уроці читання під час опрацювання оповідань В. Сухомлинського на етапі «підготовка учнів до сприймання тексту» вчитель знайомить їх з Василем Сухомлинським як ученим,

так й автором його оповідань для дітей – збіркою «Гаряча квітка». Презентуючи анотацію до цієї книги, вчитель знайомить молодших школярів із змістом, мотивує, зацікавлює їх до читання й поступово налаштовує на тематику його творів для дітей. На уроці ж позакласного читання опрацьовуються інші його тексти, казки зокрема.

Читаючи художні твори – оповідання, ліричні та епічні поезії про Україну – на етапі уроку закріплення, формування читацьких умінь учитель рекомендує учням дитячий журнал, газету чи медіатекст, в яких йдеться про героїзм нашого народу сьогодні, дітей у тому числі. У молодших школярів розвивається креативне мислення, бачення проблеми у взаємозв'язку з навколишнім світом, що важливо для соціалізації, формуються цінності. Окрім того, є можливість застосування прийомів узагальнення, порівняння через систему завдань. Як приклад, порівняйте зміст вірша у підручнику «Українська мова та читання» (відповідно до теми уроку) та складеного учнем із дитячого журналу (заздалегідь готується учителем).

Слід зазначити, що на уроках читання проводиться системна робота з літературознавчим словником: пояснення термінів щодо жанрів творів, їх структури та інших. Презентація учителем словників різних типів формує в учнів уміння працювати з ними, викликає інтерес до значення слова, його етимології.

Підкреслимо, що важливим елементом у роботі вчителя є застосування інноваційних методів навчання та використання цікавих різновидів читання, ігрових зокрема (читання «хвилиною», «диктор телебачення», «день і ніч», «квітка», «кольорове читання» та інші).

Важливого значення набувають творчі завдання для розвитку когнітивних умінь учнів. Окремі приклади.

«Павутинка». Учитель називає слово чи літературознавчий термін, учні знаходять відповідник із «читацької торбинки». Для дотримання взаємозв'язку класного й позакласного читання: класовод називає проблему, описану в оповіданні, учні добирають відомі їм художні тексти.

«Автор (-ка) – я». Учитель презентує художні тексти одного із письменників, учні узагальнюють особливості змісту його творів й складають есе власного розв'язання проблеми.

«Читаю-аналізую». Учитель об'єднує учнів у групи, рекомендує дитячий журнал, формулюючи завдання: знайти текст, що відповідає жанру художнього твору, який вивчається на уроці

(найкраще під час вивчення ліричних поезій) й показати мовні та жанрові їх особливості.

«Бук-шопінг». Учителю пропонує учням обмінюватися книгами, що є у домашній бібліотеці. З метою реклами продукції урок читання можна розпочати з хвилинки «Моя улюблена книга». Це сприятиме створенню позитивного настрою на уроці, формуванню учнівської спільноти з повагою до кожного учасника освітнього процесу.

Сьогодні методична література пропонує низку інновацій з цього питання [6; 7]. Концепція Нової української школи надала можливості учителю креативно підійти до уроків читання у початковій школі, обираючи Типову освітню програму, підручники для роботи на уроці, та створити власну педагогічну майстерню.

Отже, наша візія роботи з дитячою книгою передбачає ознайомлення з нею на будь-яких етапах уроку читання й у процесі виконання різних завдань. Безперечно, уроки позакласного читання (робота з дитячою книгою) є цілеспрямованими щодо розвитку читацького інтересу школярів, розширення кругозору, залучення молодших школярів до літературних надбань вітчизняних та зарубіжних письменників. Об'єднуючим елементом уроків читання (класного й позакласного) є розвиток у молодших школярів читацької компетентності, загальнолюдських цінностей, що формуються українським демократичним суспільством.

Цілком підтримуємо думку В. Трунової про необхідність зважати на вимоги якісного добору дитячих творів для позакласного читання. Дослідницею називаються такі:

1) доступність їх для учнів: у кожного учня мають бути чи то окремі тексти, чи то посібники з текстами, але вони мають бути для всіх учнів однакові;

2) обсяг рекомендованих творів не повинен переважувати учнів;

3) уроки такого читання мають органічно «входити» в структуру заняття за програмою;

4) для роботи з дитячою книгою для читання варто добирати маловідомі, різножанрові, твори різної тематики, різних авторів, відповідно до теми чи до якогось одного із шести виду уроку;

5) добирати слід такі твори, які б розвивали жагу пізнати щось нове;

6) слід прагнути, щоб учень, читаючи рекомендований твір переживав горе, радість, прикрощі, бо життя вчить: чим більше людина турбується про інших, тим добрішою вона стає [8, с. 104].

Не менш важливого значення набуває створення у класному приміщенні осередку книги, що передбачено Концепцією Нової української школи. Учителю, вивчаючи читацький кругозір школярів, повинен побудувати його так, щоб діти «відчули» книгу, мали інтерес до «паперового» її варіанту, охоче знайомилися із дитячим фондом бібліотеки. Гарно ілюстровані дитячі книги, їх жанрове різноманіття, які поруч з учнями в освітньому процесі, сформують у молодших школярів любов до книги як джерела знань й духовного задоволення. У Щоденнику вражень, який вони ведуть, передавали свої почуття від прочитаного через шкалу емоцій. Якщо до цього процесу залучаться ще й батьки, то робота з дитячою книгою набере нового змісту.

**Висновки.** Отже, з'ясовано специфіку роботи з дитячою книгою на уроці читання у початковій школі. Визначено зміст роботи з дитячою книгою, урахувавши вимоги Типової освітньої програми, методичні особливості її проведення. Закцентовано увагу на взаємозв'язках класного й позакласного читання, вказано на формах роботи з дитячою книгою на уроках класного читання.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у визначенні структури уроку навчання грамоти з урахуванням роботи із дитячою книгою.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державний стандарт початкової освіти. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України 21 лютого 2018 р. № 87 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>).

2. Вашуленко О.В. Читацька компетентність молодшого школяра: зміст і структура. *Упровадження нового змісту початкової освіти: теорія і практика: матеріали Всеукр. пед. читань, присв. пам'яті Т. М. Байбери (Полтава, 3-4 квiт. 2012 р.)*; Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. Полтава: ПП Шевченко, 2012. С. 20–23.

3. Мартиненко В.О. Структура і зміст читацької компетентності молодших школярів. *Збірник наукових праць: Педагогічна освіта: теорія і практика*. Вип. XV. Кам'янець-Подільський, 2013. С. 145–151.

4. Мартиненко В.О. Робота з дитячою книжкою у структурі читацької діяльності учнів 1-2 класів. Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / ред. кол.; наук. ред. О.М. Топузов. Київ: Педагогічна думка, 2012. Вип. 12. С. 519–527.

- 
5. Навчальні програми для 1-4 класів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>.
  6. Нова українська школа : poradnik dla vchitelja / під заг. ред. Бібик Н.М. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
  7. Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти : навчально-методичний посібник / Кірик М.Ю., Данилова Л.І. Львів : Світ, 2019. 136 с.
  8. Трунова В. Формування читацьких інтересів дітей на перших етапах початкової шкільної освіти. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія «Педагогічні науки»*. Вип. 39. С. 98–106.

**Хома Тетяна Василівна,**  
ORCID ID: 0000-0002-9458-4056

*кандидат педагогічних наук,  
Старший викладач кафедри фізичного виховання  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

**Буга Діана,**  
*вчитель-дефектолог  
Свалявський заклад загальної середньої освіти № 1  
Свалявської міської ради*

## **ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЕВОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ОДНА З ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ УСНОГО УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

### **INSURANCE OF A PROFESSIONAL SPEECH ENVIRONMENT AS ONE OF THE PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF A CULTURE OF ORAL UKRAINIAN SPEECH OF THE FUTURE SPECIAL EDUCATION SPECIALISTS**

У статті охарактеризовано культуру українського мовлення як складову у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців спеціальної освіти. Зазначено, що здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово входить до загальних компетентностей, визначених Стандартом вищої освіти України за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. З'ясовано, що у роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями сучасний педагог повинен володіти методами і прийомами ведення комунікації, доречно використовувати вербальні та невербальні засоби спілкування, мотивувати учнів до діалогу, навчити їх емоційно правильно сприймати мовлення дорослих, однолітків, добирати ситуативні завдання, які допомагали б дітям без труднощів соціалізуватися. Закцентовано увагу на підготовці здобувачів вищої освіти цієї спеціальності до реалізації означених завдань. Проведено аналіз останніх наукових досліджень із проблеми навчання, виховання та розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями. З'ясовано, що робота з ними вимагає особливої підготовки майбутніх фахівців: педагогічної, психологічної, корекційної, мовної – мультидисциплінарної. Завданням дослідження стало визначення змісту та шляхів реалізації однієї з педагогічних умов формування культури усного українського мовлення у майбутніх фахівців спеціальної освіти – забезпечення професійного мовленнєвого середовища. Увага сконцентрована на підготовці майбутнього фахівця до спілкування із дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку у класах із інклюзивним навчанням, командою супроводу загалом.

Проаналізовано зміст поняття «педагогічна умова». Узагальнено, що педагогічні умови повинні відповідати загальним принципам, правилам та закономірностям педагогічного процесу, носити практико-орієнтований характер. За результатами дослідження виокремлено забезпечення професійного мовленнєвого середовища як одну із педагогічних умов формування культури усного українського мовлення майбутніх фахівців спеціальної освіти. Розкрито шляхи її реалізації: створення квазіпрофесійного середовища на практичних заняттях в умовах закладу вищої освіти, підготовка й презентація практико орієнтованих проєктів, проведення психолого-комунікативного тренінгу з вироблення впевненості у процесі спілкування; правила створення й запису голосових повідомлень і складання sms-повідомлень у вайбер-групах та інших соціальних мережах. Для практичних працівників розроблено орієнтовну тематику бесід, бесід-діалогів щодо дотримання культури спілкування.

**Ключові слова:** заклад вищої освіти, фахівці спеціальної освіти, культура усного українського мовлення, клас з інклюзивним навчанням, діти з порушеннями інтелектуального розвитку, педагогічні умови.

The article gives characteristics of the culture of Ukrainian speech as a component in the formation of professional competence of the future special education specialists. It was noted that the ability to communicate in the state language, both orally and in writing, is one of the general competencies defined by the Standard of Higher Education of Ukraine for specialty 016 "Special Education" of the first (Bachelor's) level of higher education. It has been found out that in the process of working with children with intellectual disabilities, a modern teacher must know the methods and techniques of communication, appropriately use verbal and non-verbal means of communication, motivate



students to dialogue, teach them to emotionally correctly perceive the speech of adults and peers, select situational tasks that would help children to socialize without difficulty. Attention is focused on the preparation of students of higher education in this specialty for the implementation of the specified tasks. An analysis of the latest scientific research on the problem of education, upbringing and development of children with intellectual disabilities has been carried out. It was found out that working with such children requires special training of future specialists: pedagogical, psychological, correctional, linguistic-multidisciplinary. The task of the study was to determine the content and ways of implementing one of the pedagogical conditions for the formation of the culture of oral Ukrainian speech among the future special education specialists - ensuring a professional speech environment. Attention was focused on the preparation of the future specialist to communicate with children with intellectual disabilities in classes with inclusive education, support team in general.

The content of the concept of "pedagogical condition" was analysed. It was summarized that the pedagogical conditions must correspond to the basic principles, rules and regularities of the pedagogical process, and have a practice-oriented character. According to the results of the study, the provision of a professional speech environment is singled out as one of the pedagogical conditions for the formation of the culture of oral Ukrainian speech of the future specialists in special education. The ways of its implementation were revealed: creation of a quasi-professional environment at practical classes in the conditions of a higher education institution, preparation and presentation of practically oriented projects, conducting psychological and communicative training to develop confidence in the process of communication; rules for creating and recording voice messages and composing SMS messages in Viber groups and other social networks. For practical workers, an approximate topic of conversations, conversation-dialogues regarding compliance with the culture of communication has been developed.

**Key words:** institution of higher education, specialists of special education, culture of oral Ukrainian speech, class with inclusive education, children with intellectual disabilities, pedagogical conditions.

**Постановка проблеми.** Належне володіння культурою українського мовлення є важливим чинником, що визначає професійну компетентність майбутніх фахівців, спеціальної освіти зокрема. У Стандарті вищої освіти України за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти серед загальних компетентностей визначено: «Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово» [9].

Успішна соціалізація дітей із порушенням інтелектуального розвитку можлива в умовах інклюзивного навчання, тому сучасний педагог повинен бути готовим до роботи з такими дітьми у закладі загальної середньої освіти (ЗЗСО), уміти активно комунікувати з такими учнями, володіти методами і прийомами впливу на дітей, доречно використовувати вербальні та невербальні засоби спілкування, мотивувати до діалогу. У зв'язку з цим акцентується увага на удосконаленні у здобувачів вищої освіти цієї спеціальності усного нормативного літературного мовлення, володінні комунікативними ознаками, дотриманні норм мовленевого етикету. Проблема шляхів удосконалення культури усного українського мовлення у майбутніх фахівців спеціальної освіти викликана вимогами сьогодення та вимагає наукових досліджень.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питання важливості володіння педагогом мовленевою культурою у роботі із дітьми з особливими освітніми потребами відображено в розвідках науковців (Блеч Г., Мицишин І., Микитюк І., Чупахіна С. та інші). Головною метою діяльності учителя інклюзивного класу є: «навчати школярів

будувати власні висловлювання (у вигляді простих коротких речень); формувати у них елементарні навички діалогічного та монологічного мовлення. Слід також навчати учнів правильно, емоційно сприймати мовлення дорослих і однолітків, використовувати під час спілкування різні засоби: природні жести, міміку, інтонацію тощо. Необхідно залучати школярів до діалогу, до участі в колективних видах роботи (обговоренні прочитаного, побаченого; інсценуванні), до передачі змісту епізодів прочитаного тексту; залучати їх до спеціально створюваних ситуацій, які спонукали б їх висловлюватися, виявляти відповідні емоції» [2, с. 21].

Культура мовлення вчителя, асистента вчителя багато в чому залежить від рівня володіння мовою, умінням здійснювати правильний вибір мовних засобів. Серед основних характеристик ефективної діяльності педагога інклюзивного класу, які безпосередньо демонструють особливості його професійної компетентності, І. Мицишин та І. Микитюк виокремлюють уміння вчителя створювати навчальні ситуації, орієнтовані на набуття безпосереднього досвіду. Такі завдання передбачають участь у різноманітних формах суспільної взаємодії та комунікації, сприяють активізації мислення школярів за допомогою запитань, що потребують розгорнутої відповіді [7].

Студіювання наукової літератури доводить, що робота з дітьми з порушенням інтелектуального розвитку вимагає особливої підготовки майбутніх фахівців: педагогічної, психологічної, корекційної, мовної – мультидисциплінарної. Вони повинні бути обізнаними з особливостями інклюзивної

педагогіки, організацією роботи інклюзивного освітнього простору, уміти виконувати роль модератора індивідуального освітнього простору учнів, володіти комунікативною компетентністю.

**Постановка завдання.** Розкрити зміст та шляхи реалізації однієї з педагогічних умов формування культури усного українського мовлення у майбутніх фахівців спеціальної освіти – забезпечення професійного мовленнєвого середовища.

**Виклад основного матеріалу.** Підґрунтям для реалізації завдання стало узагальнення специфіки підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти у закладі вищої освіти (ЗВО) на основі дослідження під час професійної діяльності у тісній співпраці з практичним працівником. Нами акцентувалася увага на дотриманні педагогом культури мовлення у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) із класами з інклюзивним навчанням, які є специфічними, неоднорідними за своїм складом. Освітній процес у ЗВО та у ЗЗСО повинен урахувати наукові доробки дослідників (А. Колупаєва, С. Миронова, В. Синьов та інші), методичні рекомендації педагогів-практиків, поради Команди супроводу. Якщо говорити про специфіку роботи з дітьми із інтелектуальними порушеннями, то вчителю, асистенту вчителя слід урахувати психологічні аспекти щодо формування у них комунікативних умінь.

Як показує наше дослідження, украй важливо налагодити комунікацію із учнем з ООП, позаяк від цього залежить успіх у його навчальній діяльності. З цією метою нами досліджувалися педагогічні умови, що дали б можливість науково обґрунтувати проблему формування культури усного українського мовлення у майбутніх фахівців спеціальної освіти.

У закладі вищої освіти це здійснюється у процесі виконання Освітньо-професійної програми спеціальності; у закладі загальної середньої освіти – через самоосвітню діяльність педагога, що спрямована на удосконалення мовленнєвої практики.

Визначаючи зміст поняття «педагогічні умови», дотримуємось позиції А. Литвина: «Педагогічні умови забезпечують цілісність навчання та виховання в інформаційно-освітньому середовищі навчального закладу відповідно до вимог суспільства та запитів ринку праці, сприяють всебічному гармонійному розвитку особистості та створюють сприятливі можливості для виявлення її задатків, урахування потреб і формування загальнолюдських і професійно важливих якостей, базових кваліфікацій, ключових, загальних, професійних компетентностей» [6, с. 32].

Педагогічні умови повинні відповідати загальним принципам, правилам та закономірностям педагогічного процесу, носити практико-орієнтований характер, підвищувати мотивацію до пізнавально-інтелектуальної діяльності, саморозвитку професійно важливих індивідуальних здібностей, впливати на ефективність і якість навчання, відповідати науковій новизні, бути результативним, сприяти володінню компетентностями, комунікативною зокрема, що полягає у володінні культурою мовлення, майстерності вільно будувати висловлювання.

Культуру мовлення у наукових розвідках [1–5; 8] розглядають як додержання норм літературної мови, володіння комунікативними ознаками, мовленнєву майстерність того, хто говорить або пише, використання формул мовленнєвого етикету.

Досліджуючи означену проблему, ми сформулювали педагогічні умови формування культури усного українського мовлення у майбутніх фахівців спеціальної освіти, з-поміж яких – забезпечення професійного мовленнєвого середовища. У ЗВО цьому сприяють: лекційний курс, у процесі якого мовлення викладача є взірцевим, практичні заняття із створенням квазіпрофесійного середовища, самостійна дослідницька робота студента. З метою реалізації педагогічної умови застосовувалися різні методи та форми роботи зі здобувачами вищої освіти: проведення дискусій щодо сучасних підходів володіння культурою усного українського мовлення; спостереження за роботою вчителя, асистента вчителя з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку під час проходження практик, ознайомлення із діяльністю фахівців ІРЦ; перегляд спеціальних відеопроєктів з подальшим їх аналізом; проведення психолого-комунікативного тренінгу з вироблення впевненості у процесі ведення спілкування; складання правил створення й запису голосових повідомлень, sms-повідомлень у вайбер-групах та інших соціальних мережах.

Розроблялася орієнтовна тематика бесід для практичних педагогічних працівників, як-от: «Комунікативна компетентність як важлива складова успішної адаптації асистента вчителя до професійної діяльності», «Культура спілкування педагога із дитиною з інтелектуальними порушеннями»; «Український мовленнєвий етикет у сучасному освітньому процесі». Результативними, на наш погляд, є проведення бесід-діалогів із візуалізацією виступу перед Командою супроводу дитини з ІП на теми: «Особливості педагогічного діалогу членів мультидисциплінарної команди



в різних навчальних ситуаціях»; «Як важливо бути толерантним у роботі із дітьми з інтелектуальними порушеннями», «Вплив слова на емоційний стан дитини».

Для майбутніх фахівців спеціальної освіти важливим є набуття умінь під час проходження різних видів практик, оскільки здобувачі освіти комунікують не тільки з дітьми з інтелектуальними порушеннями, а й із керівником від бази практики, педагогічним колективом закладу освіти, командою супроводу, вчать аналізувати щоденні спостереження за організацією навчання, виховання та розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями.

Здобувачі вищої освіти спостерігають за професійною діяльністю педагога, долучаються до індивідуальних бесід, дискусій, взаємоаналізу, спільного обговорення позитивних і проблемних питань. У цьому процесі культура професійного спілкування відображає готовність фахівця до роботи з дітьми з ІП, можемо стверджувати, що є елементом його професіограми. Слід підкреслити, що професійне мовлення фахівця спеціальної освіти залежить від ситуації та учасників спілкування, до яких входять: діти з інтелектуальними порушеннями; батьки (й члени команди супроводу дитини), вчителі, асистенти вчителя. Залежно від цього добирається лексична, граматична будова висловлювання. Тому у процесі підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти нами рекомендувалася підготовка проєкту як дослідницького інтерактивного методу навчання. Здебільшого ми орієнтувалися на практико орієнтований її вид: «Як скласти виступ перед батьківським колективом класу, де навчатися дитина з ІП», «Уживання власне української та іншомовної професійної лексики у спілкуванні з колегою (дитиною, батьками)», «Який стиль спілкування обрати з учнем (батьками, колегами)», «Як працювати з батьками дитини з особливими освітніми потребами під час дистанційного навчання», «Моя власна педагогічна майстерня у класі з інклюзивним навчанням», «Толерантність спілкування – ознака культури людини», «Традиції у сучасному українському мовленнєвому етикеті» та інші. Тематика проєктів за вибором здобувача вищої освіти дала можливість студентській аудиторії розглядати проблему комплексно.

Одним із чинників формування навичок у сфері комунікації між людьми, розвитку важливих психологічних якостей, які потрібні для цього, є участь у тренінгах, що сприяють вільності у спілкуванні, уникненні труднощів та успішному розв'язанні професійних завдань.

Проведення психолого-комунікативного тренінгу з вироблення впевненості у процесі ведення спілкування пропонувалося нами як один із елементів подолання бар'єру в комунікації, налагодження партнерських зв'язків з командою психолого-педагогічного супроводу, батьками дітей з інтелектуальними порушеннями. Розроблено тренінг «Ключі успішної комунікації». Серед вправ тренінгу наступні:

«Емоція особистості». Мета: навчитись демонструвати різноманітні емоції та почуття невербальними засобами спілкування. Учасникам в особисті повідомлення у соціальній мережі приходять фрази на позначення почуттів, емоцій, їм слід продемонструвати без слів, як виглядає людина, що переживає певне почуття. Завдання інших учасників – розпізнати почуття. Добиралися фрази: «я радію», «пишаюся тобою», «ти неймовірний (-а)» тощо. Питання для дискусії: 1. Яка дія не завдала труднощів – демонструвати чи відгадувати емоції? 2. Як впливає слово на почуття людини? 3. Як часто слід вживати невербальні засоби спілкування з дітьми з ІП?

«Прочитай, перекажи, переконай». Мета: удосконалити вміння вести комунікацію з іншими, переконувати їх у доречності власних пропозицій. Для цього студенти об'єднувалися у групи. Одна група висловлювала думку щодо ефективності впровадження у класах з інклюзивним навчанням певного методу (наприклад, робота з піктограмами). Ними передавався зміст про важливість методу у роботі із дітьми з інтелектуальними порушеннями, одна група намагалася переконати іншу у цьому. Друга група студентів формулювала власну позицію й, можливо, пропонувала інший, більш ефективний метод. Питання для обговорення: 1. Які якості необхідні, щоб переконати інших у власній ідеї? 2. Якими мовленнєвими навичками повинен володіти педагог, щоб уміти взаємодіяти у соціумі?

«Хочу поділитись думками...». Мета: формувати навички публічного виступу з використанням вербальних та невербальних засобів. Педагог нагадав студентам про правила підготовки публічного виступу й виголошення доповіді, запропонував алгоритм виступу на засіданні педагогічної ради з проблеми «Особливості коригування усного мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями». Студенти склали частини виступу, що мали бути об'єднані у цілісну доповідь, логічно й послідовно представлену. Вправа передбачала попередній огляд й аналіз науково-методичної літератури з проблеми.

Такі тренінги давали змогу максимально відтворити особливості професійного середовища, зорієнтуватись у вирішенні ситуативних завдань.

Правила створення й запису голосових повідомлень і складання sms-повідомлень у вайбер-групах та інших соціальних мережах у процесі спілкування з командою супроводу та батьками дітей з інтелектуальними порушеннями як компонент педагогічної умови характеризує культуру усного та писемного мовлення користувачів, однак толерантність, етикет, добір потрібної інформації, уникнення нелітературної лексики є важливим як в реальному, так й у віртуальному спілкуванні, особливо професійному.

З метою формування у майбутніх фахівців спеціальної освіти умінь складати текстові повідомлення у Інтернет-спільнотах було розроблено окремі рекомендації щодо формулювання у чатах інформації, дотримання українського мовленнєвого етикету. Приклад, рекомендація 1 «Слідкуй за лексичним складом монологічного мовлення»: спілкування повинно бути ввічливим; не слід відходити від теми бесіди; не записувати занадто великих за змістом текстів; викладати проблему стисло, чітко, логічно; при написанні sms-повідомлень не використовувати смайли та інші графічні зображення; не вживати скорочень слів, сленгових виразів, флеймів (емоційних реплік) та іншомовних формул етикету; не ставити приватних питань; не варто проявляти зайву активність,

повинна бути можливість висловитися і в інших учасників Інтернет-спільноти».

Завдання практичного змісту були спрямовані на формування означених умінь:

1. Скласти голосове повідомлення батькам дітей з інтелектуальними порушеннями щодо успіхів дитини у конкурсі малюнків про родину.

2. Опублікувати у Viber-групі фахової спільноти асистентів учителя оголошення про проведення методичного семінару на тему: «Інновації в інклюзивній освіті: обмін досвідом».

3. Описати ситуацію, яка трапилась під час уроку із учнем з інтелектуальними порушеннями та попросити поради у психолога.

Вважаємо, що описані складові сприяють реалізації педагогічної умови – забезпечення професійного мовленнєвого середовища у закладі вищої освіти у процесі підготовки фахівців спеціальної освіти.

**Висновки.** Таким чином, нами розкрито зміст та реалізацію однієї з педагогічних умов формування культури усного українського мовлення у майбутніх фахівців спеціальної освіти – забезпечення професійного мовленнєвого середовища. Запропоновано й розкрито методичні особливості застосування інноваційних методів та форм роботи зі здобувачами вищої освіти: проведення дискусій щодо сучасних підходів володіння культурою усного українського мовлення, підготовка й презентація практико орієнтованих проєктів, тренінгів тощо.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Блеч Г.О. Компетентнісний підхід у навчанні української мови школярів з порушеннями інтелектуального розвитку. URL: .
2. Блеч Г.О. Навчання української мови школярів з інтелектуальними порушеннями. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/725774/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8\\_%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BDi%D0%B3i%D0%B2\\_2019-19-22.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/725774/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BDi%D0%B3i%D0%B2_2019-19-22.pdf).
3. Дика Н. Поняття культури мовлення учнів. URL: .
4. Костолович Т.В., Шевчук Т.Б. Мовна норма та мовленнєва помилка як базові поняття проблеми удосконалення мовленнєвої культури майбутніх учителів початкової школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 73. Т. 2. С. 64–68.
5. Культура фахового мовлення : навчальний посібник / За ред. Н.Д. Бабич. Чернівці : Книги XXI, 2006. 496 с.
6. Литвин А.В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» : практичний посібник. 2-е вид., доп. і перероб. Львів : ЛДУБЖД, 2018. 88 с.
7. Мицишин І., Микитюк І. Особливості професійної компетентності вчителя інклюзивного класу початкової школи. *Вісник Львівського університету*. Серія педагогічна. 2019. Випуск 34. С. 171–178.
8. Пентилюк М.І., Маруніч І.І., Гайдаєнко І.В. Ділове спілкування та культура мовлення : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2010. 224 с.
9. Стандарт вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ступеня бакалавра з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 016 Спеціальна освіта. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/016-Spets.osvita-bakalavr.28.07df>.

## НОТАТКИ

Наукове видання

# ПЕДАГОГІЧНА ІННОВАТИКА: СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

№ 1

Коректура • *Наталія Пирог*

Комп'ютерна верстка • *Світлана Калабухова*

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.  
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 4,65.  
Замов. № 0923/582. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»  
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1  
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08  
*E-mail: mailbox@helvetica.ua*  
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7623 від 22.06.2022 р.